

**EL TEPT (TRASTORN D'ESTRÈS
POSTTRAUMÀTIC) I ELS VETERANS DE LA
GUERRA DE VIETNAM (1968-1989)
Construccions, testimonis i readaptació en
diferents contextos i grups humans**

GRAU EN HISTÒRIA – FACULTAT DE LLETRES
Treball de Final de Grau

Alumne: DANI SAUS I NOGUER
Tutor: DR. MAXIMILIANO FUENTES CODERA
Juliol del 2023

Llistat d'abreviatures

AA/PI: Asian-American/Pacific Islander (en català: “Asiàtics americans i de les Illes del Pacífic”)

DSM: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (en català: “Manual Diagnòstic i Estadístic dels Trastorns Mentals”)

EUA: Estats Units d'Amèrica

FNA: Front Nacional d'Alliberament

G.I.: Soldat de l'Exèrcit dels EUA. Les sigles signifiquen “Government Issue” (en català “qüestió de govern”)

NVVRS: National Vietnam Veterans Readjustment Study (en català: “Estudi Nacional de Readaptació dels Veterans de Vietnam”)

RDVN: República Democràtica de Vietnam

RVN: República de Vietnam

SGM: Segona Guerra Mundial

TEPT: Trastorn d'Estrès Posttraumàtic (en anglès “PTSD: Post Traumatic Stress Disorder”)

URSS: Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques

VA: Veterans Administration (en català “Administració de Veterans”)

VietVet: Veterà de Vietnam

VVAW: Vietnam Veterans Against the War (en català: “Veterans de Vietnam Contra la Guerra”)

ÍNDIX

1. Introducció	5
1.1. La Segona Guerra de Vietnam (1964-1975)	5
1.2. Estat de la qüestió sobre la guerra entre els EUA i Vietnam	8
1.3. El TEPT i els VietVets. Estat de la qüestió al voltant dels efectes de la salut mental en la guerra	10
2. La dimensió social. El camí cap al reconeixement del TEPT	16
2.1. Del síndrome post-Vietnam al TEPT en la (llarga) tornada a casa. Evolucions i síntomes	16
2.2. Readaptació a la societat. Família, relacions socials i les institucions	21
2.3. VVAW. La importància del moviment antibel·licista dels VietVets	25
3. La dimensió simbòlica. L'imaginari que justificà el TEPT	28
3.1. La diferència entre el veterà de les grans guerres i el de Vietnam. Com es construí	28
3.2. L'estigma –o no–. La marginació dels VietVets fou una realitat o un mite?	30
3.3. La fi d'una masculinitat. Guerra perduda, masculinitat perduda	33
4. Altres grups humans. Dones i homosexuals	37
4.1. Dones VietVets. Guaridores, subordinades i arraconades	37
4.2. Homosexuals VietVets. El vincle entre allò que s'amaga	41
5. Altres grups humans. La qüestió racial	43
5.1. Afroamericans VietVets. Una guerra que legitimà el Poder Negre	43
5.2. Hispanoamericans VietVets. Comunitat, susceptibilitat, ànsia de patriotisme i negació de la feblesa	45
5.3. Amerindis VietVets. La força de la tradició	47
5.4. AA/PI VietVets. La dificultat de compartir el color de pell de l'enemic	48
6. Conclusions	52
Bibliografia	56

ABSTRACT

El TEPT entrà al DSM-III el 1980, després d'una llarga lluita per part de psiquiatres, VietVets antibel·licistes, i actors de la societat civil estatunidenca que demanaven una resposta més eficient als problemes que patien molts veterans –ràbia, aïllament, desconexió, malsons–; problemes que els impedièren readaptar-se a la vida civil, i que enfonsarien les seves arrels en el servei militar, especialment des de la massacre de My Lai de 1968. El reconeixement del TEPT comportà més visibilitat social i la millora de tota una sèrie de prestacions públiques pels VietVets. Entre les teràpies, destaca la dels viatges de tornada a Vietnam, que començaren el 1989. Més enllà de la implicació de la societat i d'allò visible, hi ha una dimensió simbòlica als EUA des de la qual es poden trobar les arrels del TEPT, caracteritzada per la imatge que té el VietVet en comparació amb el veterà de les Guerres Mundials; pel mite del “veterà escopit”, possiblement més propi de la cultura popular que de la realitat social; i per la masculinitat perduda per culpa de la guerra perduda. El paper de la dona VietVet com a cuidadora de l'home combatent, la seva posició relegada, discriminada i abusada, i els horrors de la guerra, també donen compte que elles patiren de TEPT. La Guerra de Vietnam encengué encara més la qüestió racial als EUA; i tota una sèrie de factors propis de la vida militar i, posteriorment, de la vida civil, contribuïren a què molts VietVets racialitzats patissin de TEPT.

Conceptes clau: TEPT, VietVets, veterans, dones, qüestió racial, readaptació, antibel·licisme, societat, simbolisme

1. INTRODUCCIÓ

1.1. La Segona Guerra de Vietnam (1964-1975)

En el context de la Guerra Freda, els EUA i la URSS es disputaven l'hegemonia política del món; els primers defensant el model capitalista, els segons defensant el model socialista. Acabada la SGM, i en un context global de descolonització, esclatà la Primera Guerra de Vietnam (1946-1954), que enfrontà la França colonial amb els independentistes vietnamites. Al maig de 1954, en la Conferència de Ginebra es reconegué la independència de Vietnam, i el país del sud-est asiàtic quedà dividit en dos Estats provisionals: la RDVN al nord, i la RVN al sud. En aquesta última, els EUA ocuparien el lloc neocolonial que deixà França.¹ El líder de la RVN, Ngo Dinh Diem, lideraria un regim de tall feixista, amb actuacions de forces paramilitars i tribunals especials, dirigits no tan sols contra el FNA –agrupació política revolucionària de Vietnam del Sud–, sinó també cap a liberals, budistes, minories ètniques... A finals de 1963, Lyndon B. Johnson, president dels EUA, orquestrà un cop d'Estat a la RVN amb el suport de militars sudvietnamites.²

El general Duong Van Minh, nou líder de la RVN, instaurà un règim que, lluny de deixar enrere el mal govern de Diem, es caracteritzà per la corrupció i els governs titella dels EUA; fets, per tant, que ajudaven a fer créixer la popularitat del FNA. Això donà ales a l'Administració Johnson per intervenir a Vietnam, cosa a la qual Kennedy s'havia oposat. El 2 d'agost de 1964, l'atac de canoners nordvietnamites als bucs U.S. Maddox i DESOTO al Golf de Tonquín, fou el detonant perquè dos dies després Johnson comunicés que els EUA bombardejarien bases navals de la RDVN, amb el suport del Congrés per dur la guerra a Vietnam del Nord. Davant l'opinió pública estatunidenca, es justificaren les hostilitats assegurant que la ingerència nordvietnamita en territori sudvietnamita implicava la intervenció estatunidenca. Fou, però, una guerra no declarada. Començà una guerra propagandística i militar, basada en desprestigiar internacionalment la RDVN, i atacar objectius del FNA tant al nord com al sud, amb la intenció de provocar com més baixes millor i accelerar la rendició de l'enemic. Els EUA augmentaren en gran mesura la presència de tropes estatunidenques al sud de Vietnam, doncs al 1966 hi havia hagut una deserció d'uns 132.000 soldats sudvietnamites cap al nord. Això reforçaria la idea que la guerra era ideològica, i no una guerra civil.³ Els primers fracassos estatunidencs es feren notar quan els EUA no foren capaços d'arrasar els pobles i concentrar els habitants en poblats estratègics. Més aviat tot el contrari, perquè el Vietcong⁴ –braç armat del FNA– buidà les ciutats i repartí encara més la població; sumat a una política d'adoctrinament i terror que va fer créixer l'espai de domini del FNA entre la pagesia. Això

¹ Largo Alonso (2002), p. 26.

² *Ibidem*, p. 51.

³ *Ibidem*, p. 52-56.

⁴ Els soldats del Vietcong eren coneguts també com a “vietcongs”.

perjudicà als EUA, que per molt que realitzessin macrooperacions amb moltes baixes d'enemics, la presència guerrillera a tot el territori provocà que sempre hi haguessin grups guerrillers escampats. Així doncs, i com ja va passar amb la guerra contra la França colonial, el FNA comptava amb tres elements fonamentals: flexibilitat, dispersió i sorpresa. Com també una paciència a prova de foc i l'inestimable avantatge de poder apareixer i desaparèixer en una selva que coneixien.⁵

L'Ofensiva del Tet, duta a terme el 31 de gener de 1968, marcà un abans i un després en l'esdevenidor de la guerra. Al llarg de 1967, la sensació que els EUA estaven perdent la guerra era prou constatable per molt que la seva propaganda volgués convèncer del contrari. Hi havia un creixent clima antibel·licista en sòl estatunidenc, i els subministraments d'armament soviètic anaven nodrint el FNA. La RDVN i el FNA ho aprofitaren per reforçar la seva posició, i amb 600.000 homes agrupats en batallons, grups operatius especials, camions i jeeps, atacaren l'ambaixada estatunidenca a Saigon; constatant l'absurd de la propaganda nordamericana i el palpable suport popular dels vietcongs, com també la seva efectiva capacitat operativa. Tot i el gran número de baixes en tots dos bàndols, el fracàs fou descomunal pels EUA, i Johnson es veié obligat a buscar una sortida negociada al conflicte. L'Ofensiva del Tet suposà el final de la carrera política de Johnson, en el mateix any que Richard Nixon arribà a la presidència. Tot i ser vist com el candidat de la pau, Nixon no l'encarrilà, i al 1969 hi hagué un trencament de les negociacions i intensificació dels bombardeigs. La mort de Ho Chi Minh, líder nordvietnamita i referent internacional comunista, no afectà a un FNA enfortit militarment i popular. De la mà de Henry Kissinger, conseller de Seguretat Nacional, i Melvin Laird, secretari de Defensa, començà una “vietnamització” de la RVN amb la sortida gradual del personal estatunidenc. La “vietnamització” del conflicte procuraria convertir-lo en una guerra civil més que en un enfrontament entre els EUA i el FNA, però en realitat l'internacionalitzà més, ja que l'estengué a Cambodja i Laos, i intensificà les hostilitats entre la Xina i la URSS. Kissinger pretenia reforçar la legitimitat del govern sudvietnamita de Nguyen Van Thieu, i consolidar la idea que Vietnam era un territori amb dos Estats, és a dir, que els EUA no perseguen la unificació de Vietnam en un sol Estat.⁶

La “vietnamització” estava fracassant, i els bombardeigs estatunidencs no estaven minvant les forces nordvietnamites. Davant d'això, les tropes d'EUA intensificaren la crueltat de la guerra atacant amb napalm, armes químiques, desforestant, i destruint dies a Vietnam del Nord; fets que despertaren la indignació de l'opinió pública mundial. Això provocà que a l'octubre de 1972, Henry Kissinger i Le Duc Tho restablissin les negociacions de pau, però al desembre tornaren a interrompre's perquè la RDVN no acceptava la partició permanent de Vietnam, acusant els EUA de no entendre que la unificació del país era quelcom innegociable. La resposta estatunidenca fou el

⁵ Largo Alonso (2002), p. 56-58.

⁶ *Ibidem*, p. 59-61.

bombardeig d'objectius civils i militars a Haiphong i Saigon. La indignació internacional va fer que Nixon restablís les negociacions a finals de desembre de 1972. Al gener de 1973 es celebrà la Conferència de París, en la què els ministres d'Exteriors del GPR (Govern Provisional Revolucionari), la RDVN, la RVN, i els EUA, firmaren un acord que reconeixia la independència de Vietnam, limitava les ingerències estrangeres dels països de la zona, i acceptava la demanda del FNA de reunificar el país per etapes. El traspàs de bases estatunidenques al govern de Thieu fou justificat per EUA assegurant que s'havia acordat abans de les firmes de París. L'octubre de 1973, en el que era ja pròpiament una guerra civil, i aprofitant que tenia l'exèrcit millor equipat de la zona, la RVN ho aprofità per atacar objectius del FNA, que ho encaixà amb sorpresa. Però a la primavera de 1974, l'escàndol Watergate obligà Nixon a dimitir, cosa que posaria la seva Administració en dubte i, per tant, les demandes de Thieu al Congrés estatunidenc per poder seguir tenint crèdits no foren correspostes, i el seu govern artificial, allunyat de la tradició cultural vietnamita, començà a trontollar.⁷

Al gener de 1975, la victòria del FNA semblava inevitable. L'Ofensiva Ho Chi Minh sobre Saigon es dugué a terme a l'abril. Thieu dimití, ressentit amb els EUA, acusant-los de no complir els acords de París. El 30 d'abril, la guerra al Vietnam s'acabà definitivament, deixant un cost en vides de 57.227 estatunidencs, 188.000 sudvietnamites, i 920.000 nordvietnamites, sense incloure les baixes civils. El cost econòmic estaria al voltant dels 200.000 milions de dòlars, amb un balanç catastròfic sobre el sector industrial, ja que la guerra s'havia endut el 70% de la infraestructura industrial i de transports, 3.000 escoles, 15 universitats i 10 hospitals. L'ús d'arsenal químic provocà un èxode rural que afectaria greument la producció agrícola, com també l'arribada a les ciutats de 10.500.000 de pagesos refugiats, que depenien completament de les ajudes dels EUA i Japó. La guerra entre Vietnam i els EUA, la primera guerra en ser massivament mediatitzada i orientada al consum de masses a través de la fotografia, el cinema i la televisió, demostrà que no sempre els mitjans i les victòries militars duen a la victòria, sinó que l'ànsia de supervivència nacional poden ser un motiu prou poderós per imposar-se. Els EUA no aconseguiren imposar el seu model cultural i econòmic a la RVN, cosa que es reflectia en el suport popular al FNA. Es constatava, doncs, que el país nordamericà era incapaç d'entendre la mentalitat i les necessitats dels països del Tercer Món, com també que els interessos militars i industrials estaven per sobre de les necessitats col·lectives de la població estatunidenca; una població que s'havia dessagnat lluitant al Vietnam, fet que accentuà encara més els conflictes racials als EUA. El Vietnam, per la seva part, era un país en què la població havia suportat el pes de trenta anys de guerra, amb la imatge de les matances estatunidenques que seguiria molt temps present. L'aïllament internacional, la repressió política, la

⁷ *Ibidem*, p. 62-65.

mala situació econòmica, i les tensions amb Beijing, provocà un gran èxode i una crisi de refugiats.⁸

1.2. Estat de la qüestió sobre la guerra entre els EUA i Vietnam

Junt amb la Guerra de Secessió, la guerra entre Vietnam i els EUA és la guerra més estudiada als EUA. Una guerra, però, que està lluny de tenir un consens acadèmic entre els historiadors, com tampoc hi ha un consens entre la majoria de la població; símptoma que aquest conflicte segueix aixecant passions tants anys després. La primera pregunta sobre el per què de tantes discrepàncies la trobem en el motiu que començà la guerra: per què els EUA atacaren el Vietnam, un petit país tan allunyat d'Amèrica? La segona pregunta seria per què els estatunidencs no foren capaços de mantenir la independència de la RVN, si per fallides tàctiques militars, o ja d'antuvi estava condemnada al fracàs. L'última pregunta faria referència en l'estudi a llarg termini. Vietnam reflexa com han estat totes les incursions bèl·liques dels EUA des de la caiguda de Saigon? O és més aviat la constatació que s'havien de canviar determinats aspectes relacionats amb l'estratègia i el lideratge? Els investigadors es divideixen, en bona part, en dos grups: els tradicionals i ortodoxos, crítics amb la intervenció al Vietnam i que la consideren una guerra “dolenta”, posant en dubte si els EUA havien de defensar la RVN; i els revisionistes, que veuen la guerra com una lluita legítima contra el comunisme, que s'hauria pogut guanyar amb altres estratègies.⁹

Els tradicionals, defensors de la idea de guerra “dolenta”, dominaren la primera historiografia. A diferència de les Guerres Mundials, en què el relat dominant era favorable a la intervenció, la guerra contra Vietnam havia nascut com a impopular. Arthur Schlesinger Jr. (1967), un assessor de l'Administració Kennedy, titlla d'estúpid l'anticomunisme de Washington, incapaç d'entendre que no tots els partits comunistes eren titelles de la URSS o la Xina, sinó que els països del Tercer Món es movien per propis interessos. Aquest anticomunisme duria als EUA a una absurda croada arreu del món, fins i tot a un país tan allunyat i estrany com Vietnam. Frances FitzGerald (1972), guanyadora del premi Pulitzer, critica la que ella anomena «ignorància invencible» dels EUA cap a Vietnam. Mentre l'objectiu dels estatunidencs a Vietnam s'emmarcava en un context global, allò que es disputaven els vietnamites era la fi del colonialisme i la construcció d'una nació moderna. Sosté que el resultat de la derrota estatunidenca es plasmà en una política exterior més discriminatòria, que, per aquest motiu, posaria en qüestió els límits del poder dels EUA. Per tant, Schlesinger Jr. i FitzGerald, com d'altre autors, sostenien que Washington havia posat el país en un embroll del que no podia sortir, ja des de la presidència d'Eisenhower.¹⁰

⁸ Ibidem, p. 66-70.

⁹ Catton (2004), p. 7-8.

¹⁰ Ibidem, p. 8.

Al 1971, Daniel Ellsberg, exoficial del Departament de Defensa, filtrà els Papers del Pentàgon, on s'apuntava que la guerra no es podria guanyar. Per Ellsberg (1972), si es seguia lluitant no era per l'embroll provocat per Washington, sinó perquè era una vehicle en un cul de sac; per tant el millor que li podia passar als EUA era que la guerra entrés en un punt mort, doncs no la podrien guanyar. George C. Herring (1979), sosté que el fet que la població i el govern acceptessin durant dues dècades tota una sèrie de falses suposicions sobre el comunisme, hauria convençut Washington que la guerra a Vietnam no es podia perdre. La majoria d'autors que sostenen la tesi de la guerra “dolenta” la veuen, en tot cas, com a inevitable. Els més radicals, com Gabriel Kolko (1985) consideren que s'emmarcava en un context de postguerra mundial en el qual els moviments descolonitzadors amenaçaven el projecte estatunidenc d'establir un sistema que beneficiés l'economia dels EUA per sobre de tot, veient el país nordamericà com una potència imperialista. Altres autors, en canvi, optarien més per causes no determinades, més relacionades amb una certa inseguretat dels EUA o polítiques internes.¹¹

El revisionisme començà a agafar força a finals dels 70, i amb l'arribada de Ronald Reagan a la presidència dels EUA, que volia acabar amb la culpa i el dubte de la guerra al Vietnam, argumentat que era una «causa justa». La por a la pèrdua d'influència internacional, la crisi econòmica i la deriva en Estat policial que vivien els EUA, ajudà a rebutjar la imatge de les tesis sobre la guerra “dolenta”, que no haurien fet més que donar una visió romàntica dels comunistes vietnamites. El revisionisme s'apuntalaria sobre dues idees: la justificació de la guerra, i la possibilitat d'haver-la guanyat. Ralph B. Smith (1983) justifica l'acció bèl·lica no en base a què Vietnam fos una titella de Moscou, sinó en què formava part d'un moviment estès a tot el Tercer Món que posava en perill l'hegemonia estatunidenca. Guenter Lewy (1978) defensa la intervenció en base a motius morals, per impedir el domini del comunisme. Norman Podhoretz (1982) sosté que s'havia de salvar la RVN de la «maldata» del comunisme. Però la pregunta principal del revisionisme és per quin motiu un país del Tercer Món havia guanyat la primera potència militar del planeta. Grant Sharp (1978), excomandant en cap al Pacífic, diu que la guerra es va perdre per les males decisions preses a Washington, com també per la població civil antibel·licista i els mitjans de comunicació sensacionalistes. El revisionisme, però, no aclareix com s'hauria d'haver guanyat la guerra. Harry G. Summers Jr. (1982) sosté que s'hauria d'haver orientat atacant la RDVN, destruint també els seus santuaris a Laos i Cambodja, assegurant que els EUA infravaloraren els nordvietnamites. Andrew F. Krepinevich Jr. (1986) creu, en canvi, que s'havia de lluitar a la RVN, però que es perdé perquè les tropes estatunidenques no saberen organitzar-se degudament com a guerrilles.¹²

¹¹ *Ibidem*, p. 8-9.

¹² *Ibidem*, p. 9-10.

El revisionisme, però, no ha aconseguit eclipsar les tesis estàndard o ortodoxes de la guerra “dolenta”, que continuen essent dominants. David Kaiser (2000), sosté que la guerra ni era necessària ni es podia guanyar; en canvi, Michael Lind (1999), la veu com una resposta a l'agressió comunista i que, tot i perdre-la, fou una petita derrota dins la guerra que els EUA sí guanyaren: la Guerra Freda. Lewis Sorley (1999) creu que al 1971 la guerra es podia haver guanyat, però la falta de suport a la RVN hi jugà en contra. Les tesis postrevisionistes han aportat aire fresc al debat historiogràfic, que ha guanyat en complexitat. Als 60 i 70, les aportacions venien del periodisme o les memòries, però a mesura que anaren passant els anys, la recerca acadèmica anà creixent. Ara, els historiadors joves, ja veuen la guerra amb Vietnam com quelcom que ja no els interpel·la emocionalment, sinó com un episodi històric. H.R. McMaster (1997), examina la relació entre la població civil i els líders militars, per saber com influí en l'Administració Johnson. Fredrik Logevall (1999), posa èmfasi en com afectà la guerra a la credibilitat i el prestigi internacional estatunidenc. Fora dels EUA, Rússia i Xina també han escrit sobre la guerra en clau soviètica i xinesa; com Ilya V. Gaiduk (1996), i Qiang Zhai (2000). S'ha posat èmfasi en l'estudi de la història de Vietnam, per entendre millor el context i des d'una visió no occidental, consultant fonts vietnamites, com són els casos de Mark Philip Bradley (2000), Robert K. Brigham (1998), o David W.P. Elliott (2003).¹³ Robert D. Schulzinger (2006) i Patrick Hagopian (2009) destaquen per estudiar les herències i els efectes a llarg termini de la Guerra de Vietnam en la societat estatunidenca, mentre David L. Anderson i John Ernst (2007) es centren en els debats sobre el conflicte, que segueixen ben oberts. Daniel S. Lucks (2014) ha estudiat aquesta guerra situant-la en dos escenaris: el conflicte que tenia lloc al Vietnam, i el moviment pels drets civils als EUA. Finalment, tornant als estudis locals, Jill Massino (2022) ha escrit sobre la Guerra de Vietnam a partir de les reaccions que hi hagué a Romania.

1.3. El TEPT i els VietVets.¹⁴ Estat de la qüestió al voltant dels efectes de la salut mental en la guerra

La societat estatunidenca de finals dels anys 60 i al llarg dels 70 descobria com molts compatriotes que havien tornat de combatre de Vietnam, presentaven un comportament estrany. Semblava que, sovint, familiars i amics no acabaven de veure en aquells veterans a les persones que dos anys abans havien marxat a combatre per tal d'acabar amb l'amenaça comunista a nivell global, com també per defensar la sobirania de Vietnam del Sud a nivell particular. Aquella por, aquella ràbia, aquells moments d'absència –com si el seu ésser s'hagués separat del cos i hagués tornat al

¹³ *Ibidem*, p. 10-11.

¹⁴ Aquesta abreviatura ens semblava escaient i ens resulta estimulante a l'hora d'escriure. De la bibliografia que hem emprat per aquest treball, el primer –i un dels pocs– en utilitzar aquest mot és Dean Jr. (1992).

sudest asiàtic–, aquells terrors nocturns –els malsons i imatges recurrents que es repetien cada nit–, aquelles actituds, en definitiva, que tant desconcertaren als éssers més propers, com també als propis VietVets, que asseguraven sentir-se, com bé apuntarien Figley i Leventman, com “estrany a casa” –títol del seu llibre–.

És necessari preguntar-nos si realment podien haver tornat com si res hagués passat. En general, ens hauríem de preguntar si qualsevol persona que ha combatut en una guerra pot tornar essent la mateixa. Més enllà del dolor físic i de l'assassinat, més enllà de la desgràcia humanitària que representa la mort d'aquells combatents que no tornen a casa seva, o dels que tornen mutilats, hi ha les ferides que no es veuen: les de la salut mental. Perquè, amb sort, els combatents tornen amb una percepció diferent del món; però amb mala sort, tornen amb imatges que, potser, no podran esborrar mai, amb les que hauran de conviure mentre això afectarà la seva vida a nivell públic i privat, esdevenint així subjectes fora de la vida social. Svetlana Aleksíevitx, Premi Nobel de Literatura, retrata de forma punyent aquesta qüestió a *Els nois de zinc* (1989), mostrant com una generació de joves soviètics quedà profundament marcada per la seva experiència a la Guerra de l'Afganistan. A tall d'exemple, l'autora recull el colpidor testimoni d'aquest artiller:

Aquell home ja no hi és, no existeix. L'home que sóc ara només té en comú amb aquell altre el cognom. Abans del servei militar, havia tingut una xicota, n'havia estat enamorat. Quan vaig tornar a casa ni tan sols la vaig trucar. Es va assabentar per casualitat que jo era a la ciutat, i em va anar a trobar. No va servir de res. Hauria estat millor que no ens haguéssim tornat a veure... «L'home que tu estimaves i que t'estimava ha desaparegut –li vaig dir–. Ara sóc una altra persona. Ho entens? Sóc un altre!» Ella plorava. Va venir a veure'm moltes vegades. Em cridava. «Per què?» «Ara sóc un altre! Un altre!» [...] A mi m'agradava aquell home d'abans. El trobo a faltar... Sovint me'n recordo, d'ell.¹⁵

En línies generals, doncs, sembla evident que la guerra, tot i haver estat present al llarg de la història, no sigui quelcom normal o, si es vol, natural; sinó més aviat una anormalitat que obliga l'individu a cometre actes que, en la vida civil, poden fer que la llei de l'Estat condemni dit individu a cadena perpètua o, fins i tot, li pugui llevar la vida mitjançant la pena de mort.

El fenomen de fons que pretenem tractar en aquest estat de la qüestió és com l'experiència de la guerra afecta a la salut mental dels que hi participen. Contextualitzant, l'escenari que hem triat per exposar-ho ha estat una de les guerres més mediàtiques de la societat contemporània: la Guerra de Vietnam.¹⁶ Aquest no és, evidentment, un TFG de psicologia/psiquiatria, però nombroses obres

¹⁵ Aleksíevitx (2013, edició en català), p. 86.

¹⁶ Anteriorment hem fet servir denominacions més laxes per definir el conflicte, per tal de situar els dos actors. També “Segona Guerra de Vietnam”, per diferenciar-la de la primera, contra la França colonial. A partir d'ara, donat que els principals protagonistes seran els VietVets i la societat estatunidenca, ens hi referirem com a “Guerra de Vietnam”.

de psiquiatres i psicòlegs han estat clau per entendre com s'han anat desenvolupant determinats fets. Òbviament, i per tal d'entendre quelcom sobre allò que afectava mentalment els VietVets, es comentaran a grans trets les característiques del trauma psicològic. En iniciar la cerca bibliogràfica, ben aviat poguérem comprovar que, respecte a la salut mental dels VietVets, un concepte es repetia constantment: PTSD (Posttraumatic Stress Disorder). El TEPT –PTSD en català– és el trastorn mental que caracteritzà la Guerra de Vietnam. Com podíem estudiar-lo des del marc de les ciències socials? Calia buscar, doncs, tot allò que girava al voltant del VietVet afectat pel TEPT: el servei a Vietnam, la reinserció, la família, la societat... També calia estudiar qui eren els afectats, apart dels homes blancs: dones, negres, hispans, etc... A mesura que la cerca bibliogràfica avançava, i a mesura que s'anaven llegint els textos, nous temes entraren en escena: el moviment de veterans, la imatge del VietVet i la dels altres veterans, la suposada estigmatització, la masculinitat perduda... Els subjectes d'estudi no són tant els combatents com sí ho són els veterans, ja que és als EUA on els símptomes del trauma es manifestaren, i és en les implicacions en la societat civil estatunidenca que se'n veieren les conseqüències. Amb tot, les aportacions que fan esment a les experiències bèl·liques són nombroses, i ocupen una part important del treball, ja que formen part del procés que acabaria amb el reconeixement del TEPT. Finalment calia, però, situar cronològicament el treball: el punt de partida seria la massacre de My Lai, al 1968. Pel que fa al punt final, i havent-hi avui en dia molts VietVets vius encara patint TEPT, la cronologia podia esdevenir excessivament llarga. Cap a finals dels anys 80, amb les presidències de Ronald Reagan i George Bush, i el focus militar més centrat en la contrainsurgència a Centreamèrica que no pas en el passat de Vietnam, podríem trobar-hi el punt final. S'escollí 1989, l'any en què un grup de teràpia de VietVets amb TEPT decidí tornar a Vietnam, per acabar de curar les seves ferides no visibles, unes ferides que començaren, per a molts d'ells, a My Lai.

L'historiador Patrick Hagopian, a *The Vietnam War in American Memory. Veterans, Memorials, and the Politics of Healing*, publicà al 2009 un important treball sobre la memòria i la comprensió de la política, la societat, i la cultura més recent als EUA. L'autor ens parla de la massacre de My Lai, que esdevingué un símbol dels errors comesos pels estatunidencs al Vietnam, un episodi que constatà, internacionalment, que els EUA podien cometre crims de guerra com qualsevol altre país. El 16 de març de 1968, la Companyia Charlie, del 1er Batalló de la 20ena Brigada d'Infanteria, entrà en un grup de poblats que als mapes de les tropes estatunidenques constava com a My Lai, a la província de Quang Ngai. Tot i haver estat allí setmanes abans per parar-hi trampes, les tropes del Vietcong que volien eliminar no arribaven mai. La Companyia arribà al punt de suposar, doncs, que tot My Lai estava conxorxat amb el Vietcong, fins i tot les dones i els nens. Tot i no haver rebut cap agressió, la Companyia agrupà durant hores tant a homes

com a dones, tant a nadons com a ancians, i posteriorment en mataren uns 500 a base de metrallar-los o amb explosions de granades. Hagopian parla d'assassinats organitzats sistemàticament. Es dugueren a terme accions inhumanes, com violacions de dones i nenes, o mutilació de cadàvers. Els assassinats, les violacions i els incendis, però, ja eren pràctica habitual per part de les tropes estatunidenques; fins el punt que no eren les primeres massacres de la Companyia Charlie. El tracte cap a la població vietnamita era infrahumà. No hi havia represàlies per part dels oficials, per tant els soldats es sentien legitimats a actuar d'aquella manera. La primera investigació sobre la massacre, de fet, fou superficial i negligent. S'encobriren els crims i, fins i tot, el general Westermoreland els elogià. La primavera de 1969, el VietVet Ronald Ridenhour escrigué a dirigents polítics i militars dels EUA assegurant-los que «alguna cosa fosca i sagnant» havia tingut lloc el març de 1968. Després que l'Exèrcit iniciés una investigació, les fotografies de la massacre publicades per la revista *Life* i les imatges de televisió, foren vistes per milions de persones, que al principi es negaren a creure que allò ho podien haver perpetrat compatriotes seus. Després d'un consell de guerra, el tinent William Calley acabà essent l'únic condemnat per la massacre de My Lai. Però... Com podien haver estat capaços de dur a terme aquella bogeria macabra? Com diu Hagopian, «ni ell [Calley] ni els seus homes semblaven a simple vista monstres morals, sinó productes sense excepció del lloc i el moment». En cas contrari, com podia entendre's que aquells joves actuessin d'aquella manera?¹⁷ La de My Lai no fou ni la primera ni l'última massacre perpetrada pels EUA al Vietnam, però fou la primera en tenir repercussió mediàtica. I per molts estatunidencs que tornarien a Amèrica després d'haver presenciat o, fins i tot, participat en aquesta o d'altres atrocitats, les imatges i els records els acompanyarien per molt que el sud-est asiàtic quedés a 10.000 km de casa.

Les representacions artístiques de la cultura popular han mostrat com el VietVet tornava als EUA profundament afectat pel que havia experimentat a Vietnam. L'historiador Giaime Pala sosté que, des de la desfeta de Vietnam, el cinema estatunidenc s'ha acostumat a recollir les experiències històriques de la nació, per fer-ne la seva pròpia interpretació. En el cas d'aquesta guerra, el vehicle emprat per aquesta interpretació seria el del veterà, una figura subjecta a moltes interpretacions, i sobre el qual pivotaren moltes batalles ideològiques en la societat estatunidenca de l'època. Elia Kazan, a *Los visitantes* (1972), reflexa les cicatrius profundes de la guerra, mostrant uns VietVets que, durant el servei, violen a una noia vietnamita, i a la tornada es disposen a venjar-se de qui els va denunciar. Es tracta de la primera pel·lícula que mostra al VietVet com a veterà ressentit, antisocial i esquizofrènic; una idea que acompanyarà el cinema estatunidenc al llarg dels anys 70, des de les sèries de TV, passant per gèneres cinematogràfics com el noir o el terror, fins els films de sèrie B. Sidney Lumet a *Tarde de perros* (1975), dibuixa un VietVet que falla en atracar un banc i

¹⁷ Hagopian (2009), p. 50-52.

és perseguit tot el dia per la policia; i Martin Scorsese a *Taxi Driver* (1976) ofereix un taxista VietVet, indignat pel que veu cada nit fent la ronda, i planeja fer la seva pròpia justícia matant a un polític i al proxeneta d'una jove prostituïda. Tant en un cas com l'altre, els protagonistes són personatges incapaços de readaptar-se a la vida civil. Anteriorment ho havia fet Ossie Davis des de l'òptica afroamericana, amb *Gordon's War* (1973), un film amb ecos de lluita armada –Panteres Negres– i que denuncia la Guerra de Vietnam com una guerra entre pobres. Aquests quatre films, entre d'altres, es caracteritzen per la incapacitat dels VietVets de poder transmetre la seva experiència a la societat, optant per l'aïllament social. La classe política, a més a més, s'ocupà de que fossin vistos com un destorb.¹⁸

La dissidència i la reivindicació pacifista també foren plasmades en el cinema estatunidenc, tot i que en menor mesura. Hal Ashby, a *El regreso* (1978), ho fa des de la mirada femenina, amb una protagonista que és infermera d'un hospital de veterans. És una reivindicació contracultural, d'ecos hippies, tornant a una cultura de la pau que, durant els anys 70, havia anat perdent força respecte als 60. *Nacido el cuatro de julio* (1989), d'Oliver Stone, s'inspira en la història real de Ron Kovic, a partir de les seves memòries amb mateix títol. Un il·lusionat noi va a lluitar a Vietnam, torna en cadira de rodes, passa un calvari durant anys i, finalment, es converteix en un destacat símbol de l'antibelicisme. Aquestes pel·lícules pretenien reconciliar el país amb el trauma sofert per la guerra perduda, reivindicant al mateix temps els mites clàssics estatunidencs de pàtria de la llibertat i dels valors democràtics. Michael Cimino, amb *El cazador* (1978) fa la primera pel·lícula sobre la Guerra de Vietnam que abraça un temps llarg, i hi exposa temes com les ferides psicològiques persistents del segrest, la solidaritat entre VietVets, i amb tocs patriòtics, reconciliant el país en la derrota. Amb l'arribada de Reagan a la presidència dels EUA, hi hagué un revifament de l'esperit militarista, i això es plasmà en el cinema, amb films que ja no volien tractar la Guerra de Vietnam com a injusta ni deixar-la enrere, sinó convertir el setè art en una forma de venjar-se dels vencedors vietnamites. Ted Kotcheff, a *Acorralado* (1982), retrata amb l'icònic personatge de John Rambo a un VietVet que posa en pràctica tots els seus coneixements de combat per tal que un sheriff malcarat no el detingui. El film exposa per primer cop una confrontació entre societat civil i societat militar, amb un protagonista rebutjat per la societat. El missatge és que la guerra es perdé per culpa dels pacifistes i covards que volgueren que el conflicte s'acabés com més aviat millor. La venjança contra els vietnamites seguiria present al cinema amb altres títols al llarg dels anys 80. La caiguda del Mur de Berlín al 1989 propicià la davallada d'aquest marc interpretatiu, substituint al comunista pel terrorista internacional.¹⁹

Les memòries de VietVets com *A Rumor of War* (1977) de Philip Caputo, *If I Die in a*

¹⁸ Pala (2006), p. 83-87.

¹⁹ *Ibidem*, p. 87-95.

Combat Zone. Box Me Up and Ship Me Home (1973) de Tim O'Brien, o l'esmentada *Born on the Fourth of July* (1976) de Ron Kovic, també han estat una aportació fonamental, obres en què els autors pretenen mostrar als veterans de Vietnam com a persones superades per la seva experiència bèl·lica, però no com a malvats i assassins.²⁰

Aquest TFG es divideix en sis parts: introducció, impacte social –allò tangible–, 'imaginari col·lectiu –allò simbòlic–, sexe i gènere –dones i homosexuals–, i qüestió racial/ètnica – afroamericans, hispanoamericans, amerindis, AA/PI–. Veurem l'impacte social a partir d'experiències de retornats, la lluita per l'entrada del TEPT al DSM-III, quin mal patien aquests veterans i perquè no acabaven de “tornar” mai, com ho vivien les famílies, què es va fer per ajudar-los, i fins a quin punt el moviment de VietVets antibel·licistes hi prengué part. Veurem l'impacte indirecte, no visible, a partir de les comparacions amb el VietVet i el veterà d'altres guerres, la mesura de fins a quin punt aquesta imatge popular del veterà de Vietnam marginat s'esqueia amb la realitat, i com la masculinitat perduda anava associada a la guerra perduda. Veurem quin (importantíssim) paper hi va jugar la dona, esmentant també el col·lectiu homosexual. Veurem com les diferents ètnies dels EUA patiren el TEPT de forma més semblant o més diferent respecte al grup ètnic hegemònic –el blanc–, i com pogué contribuir a encendre més l'odi racial.

En els següents capítols i subcapítols d'aquest TFG trobarem, com diu el títol del treball, construccions, testimonis i readaptació en diferents contextos i grups humans. Construccions, perquè explicarem quines problemàtiques contribuïren a considerar una categoria psiquiàtrica com el TEPT, i fins a quin punt aquesta categoria és psiquiàtrica, o més aviat una construcció social amb connotacions polítiques. Testimonis, perquè la història oral ens aporta les valuoses experiències dels VietVets, que ens ajuden a entendre millor el fenomen del TEPT, ja que, al capdavall, aquest no es pot entendre sense els subjectes socials i històrics que el patiren. Readaptació, perquè un cop diagnosticat el TEPT s'havia de tractar als subjectes i aconseguir que es reintegressin amb èxit a la vida civil. Contextos, perquè els fenòmens socials tenen diverses cares i temps on ubicar-los. I grups humans, perquè eren aquells qui ho patien o ho podien patir directament o indirecta; això, és clar, emmarcats en els seus respectius contextos.

²⁰ Hagopian (2009), p. 68-69.

2. LA DIMENSIÓ SOCIAL. EL CAMÍ CAP AL RECONEIXEMENT DEL TEPT

La tornada a casa fou especialment dura per a molts VietVets. Aquells símptomes que els angoixaven a ells i a les seves famílies començaren a cridar l'atenció de psiquiatres amb consciència política. La readaptació a la societat i el paper que hi jugà el VVAW constitueixen, en bona part, la dimensió social del TEPT, fet que duria a la seva entrada al DSM.

2.1. Del síndrome post-Vietnam al TEPT en la (llarga) tornada a casa. Evolucions i símptomes

Ooh, a storm is threatening

My very life today

If I don't get some shelter

Ooh yeah, I'm gonna fade away

War, children

It's just a shot away

It's just a shot away

[...]

Rape, murder

It's just a shot away

It's just a shot away

THE ROLLING STONES, Gimme Shelter²¹

Als anys 70 i 80 no es troben treballs sobre el TEPT dins les ciències socials. Les obres més destacades venien de la psicologia i la psiquiatria, treballs dirigits principalment al tractament dels VietVets, però que són una valuosa aportació en el camp de la història oral. La primera aportació és del psiquiatre i pare de la psicohistòria, Robert Jay Lifton, que introduí la noció de “culpa del supervivent” a l'hora d'estudiar la guerra i el trauma. L'any 1973 escrigué *Home from the War. The Vietnam Veterans, Neither Victims nor Executioners*, on aporta testimonis emotius i propers, retratant els sentiments de desil·lusió, dolor i perill que hi havia darrera els veterans. Extreu aquests testimonis majoritàriament d'allò que aquests li explicaven en les sessions de teràpia en grup, on els veterans expressaven lliurement les seves experiències en un ambient amigable, sense avergonyir-se'n, i on podien treure la seva ràbia, patiment i estrès. Tot i que les experiències viscudes pels VietVets podien ser semblants a les de veterans d'altres guerres, l'autor deixa palès que la de Vietnam no fou una guerra honorable. El capítol més destacat del llibre de Lifton és el que fa referència a My Lai, ja que aquesta massacre seria l'embrió del trauma que acabaria afectant a tants excombatents. Mentre que el missatge oficial que es transmetia a través de la instrucció formal es

²¹ Jagger i Richards (1969).

basava en què les tropes estatunidenques només atacaven a adversaris militars, el missatge informal, transmès de forma alta i clara, apostava perquè s'assassinés tothom.²²

El psicòleg Charles R. Figley i el sociòleg Seymour Leventman, editaren *Strangers at Home. Vietnam Veterans Since the War* (1980), una obra multidisciplinària, on col·laboraren una vintena d'autors de diferents disciplines. Seguint en la línia de Lifton, la Guerra del Vietnam és retratada com a injusta, impopular i una vergonya per a la nació. L'obra marcà un abans i un després en la terminologia del trauma que pateixen els veterans, ja que s'hi aconsella l'ús del terme “trastorn posttraumàtic” en comptes de “síndrome post-Vietnam”. De fet, aquell mateix any el TEPT entraria dins del DSM. El capítol de l'historiador Clark Smith és el més destacat des del punt de vista de la historiografia, ja que els veterans veien el seu testimoni com una forma de teràpia política; tot i que C. Smith considera que allò que més desitjaven era poder expressar la ràbia que sentien.²³

Al 1984, la periodista Myra MacPherson publicà *Long Time Passing. Vietnam and the Haunted Generation*, un llibre que marcaria un abans i un després en la publicació d'obres que denunciaven com la Guerra de Vietnam havia afectat a tota una generació de joves combatents. Es tracta d'un llibre llarg, que recull un ampli ventall de testimonis. Tot i que en els treballs esmentats anteriorment destaca l'empatia i la implicació personal cap als pacients, els seus autors no eludeixen l'aplicació científica en les seves obres. MacPherson, però, no és científica, i aprofita la seva condició de periodista, més subjectivista, per fer una dura crítica de la Guerra del Vietnam. Un exemple que il·lustra aquesta distància de la pràctica acadèmica la trobem en què el seu treball no gira a l'entorn d'allò que sura en les sessions de teràpia en grup, sinó en successos que demostrarien la cara més fosca del TEPT en societat, com ara els casos de VietVets afectats per aquest trastorn que acabaren cometent assassinats o altres episodis violents. MacPherson exposà la teoria d'experts que sostenien que cometien aquests delictes i crims perquè volien que els atrapessin, com un suïcidi simbòlic. Però la pròpia autora reconeixia que els experts en TEPT no acostumaven a anar a judicis a declarar en favor dels acusats.²⁴

Al 1985, els psiquiatres Stephen M. Sonnenberg, Arthur S. Blank Jr. i John A. Talbott, publicaren *The Trauma of War. Stress and Recovery in Viet Nam Veterans*. On s'apunta que molts veterans no foren degudament tractats del TEPT o que, de fet, a bastants d'ells ni se'ls hi diagnosticà. Les sessions de teràpia en grup tornen a tenir un pes important, en aquesta obra, i com apuntava anteriorment sobre C. Smith amb la història oral, s'hi veu com aquestes sessions servien als VietVets per expulsar la ràbia que duïen a dins. Això podia atenuar que tinguessin un comportament aterridor durant la sessió, però es podia assegurar que si no ho feien allí, aquella

²² Lifton (1973), p. 41.

²³ Smith, C. (1980), p. 32. Dins Figley i Leventman.

²⁴ MacPherson (1984), p. 209.

ràbia experimentalment un creixement a l'exterior, a la vida en societat.²⁵ El psiquiatre Richard A. Kulka publicà l'any 1990 *Trauma and the Vietnam War Generation. Report of Findings from the National Vietnam Veterans Readjustment Study*, on l'autor revisa exhaustivament el NVVRS, l'estudi més exhaustiu sobre la readaptació dels VietVets, encarregat pel Congrés dels EUA l'any 1983. Kulka elogia aquest estudi, i escriu un llibre crític sobre l'epidemiologia psiquiàtrica. Destaca la persistència en el temps del TEPT en molts VietVets, ja siguin homes o dones, ni que sigui de forma parcial; una afirmació que despertaria més interès per la qüestió. Sosté que aquells qui entraren en combat, tenien més probabilitats de patir TEPT.²⁶

La primera aportació destacable des de les ciències socials pel que fa al TEPT en els VietVets, vingué de la mà del sociòleg i VietVet Wilbur J. Scott. Al 1990 publicà un article en el qual exposa els esdeveniments que dugueren al reconeixement del TEPT en el DSM, amb una interessant introducció sobre la neurosi de guerra des de 1952, exposant antecedents.²⁷ Al 1993, Scott amplià les seves aportacions al llibre *The Politics of Readjustment. Vietnam Veterans Since the War*. L'autor, com Kulka, posa èmfasi en com el trauma de guerra afectava als soldats retornats, elogiant el paper de VVAW en la millora de la salut mental dels VietVets.²⁸ L'obra d'Scott fou fonamental perquè al 1998 Jerry Lembcke, un altre sociòleg, publicà *The Spitting Image. Myth, Memory, and the Legacy of Vietnam*, un llibre completíssim que abraça diverses dimensions sobre els veterans de la Guerra del Vietnam, entre les quals, el TEPT. El 21 d'agost de 1972, justament el mateix dia que l'activista Ron Kovic desfilà amb milers de veterans pels carrers de Miami Beach protestant contra la guerra, el *New York Times* es feia ressò de com molts VietVets necessitaven ajuda professional psicològica per readaptar-se a la societat. S'hi destacava que patien «d'estabilitat emocional», amb «problemes socials», un «desastre de salut mental», que estaven «emocionalment pertorbats», que patien una «depressió severa»... El trastorn que patien rebia el nom de síndrome post-Vietnam.²⁹ Lembcke destaca el paper que tota una sèrie de psiquiatres de tall antibel·licista jugaren per tal que es reconegués degudament la condició psicològica d'aquests veterans afectats. El 1975, el pioner Lifton, junt amb Chaim F. Shatan i altres psiquiatres, començaren a organitzar taules rodones en convencions professionals, amb l'objectiu de reunir suports per tal que el DSM fos revisat. Shatan formà un grup de pressió per tal que l'Associació Americana de Psiquiatria inclogués una nova categoria pels afectats de síndrome post-Vietnam, com també perquè la VA oferís millors serveis als VietVets. Al 1980 es publicà la tercera versió del DSM, el DSM-III, que incloïa la categoria de TEPT. La del TEPT fou, per Lembcke, una victòria dels seus impulsors i un

²⁵ Russell Smith (1985), p. 182. Dins Sonnenberg, Blank Jr. i Talbott.

²⁶ Hammer (1992), p. 321-322.

²⁷ Scott (1990), p. 295-299.

²⁸ Figley (1995), p. 194-196.

²⁹ Lembcke (1998), p. 102-103.

reconeixement polític.³⁰

El TEPT fou molt més que un descobriment per a la psiquiatria i per als mitjans de comunicació. La seva legitimació permeté augmentar la disponibilitat de serveis de salut mental necessaris per a milers de veterans. Reconèixer els problemes que patien fou molt important pels VietVets. Ben aviat es veieren les implicacions polítiques derivades del TEPT, com ara que les autoritats ho aprofitaren per associar, indissolublement, els VietVets antibel·licistes amb persones que patien una patologia mental, per tal de desacreditar-los. Les autoritats, doncs, posaven la psicologia en l'equació política, volent mostrar el TEPT com un exemple de “maldat” que es podia transformar en “bogeria”; quelcom, per Lembcke, que no era nou.³¹ L'autor és crític amb els treballs de Lifton i MacPherson, per mostrar una visió tràgica del VietVets, i d'abandonament per part de la societat estatunidenca. En aquest sentit, el seu ofici de sociòleg li permet llegir les representacions culturals dels EUA de l'època, les quals acaben construint un imaginari popular sobre el VietVet diferent del que la realitat quotidiana mostraria,³² com veurem al capítol 3 d'aquest estat de la qüestió.

Raymond Monsour Scurfield és doctor en treball social, i graduat en sociologia i antropologia. Treballà pel Departament d'Assumptes sobre Vietnam, on dirigí un innovador programa de tractaments pel TEPT. Entre 2004-2007 publicà una basta trilogia sobre Vietnam, on mostra els efectes del TEPT en els veterans des de múltiples perspectives: des de l'opinió dels veterans sobre què passà al camp de batalla, els processos terapèutics, o els viatges de retorn a Vietnam entre 1989-2000. Scurfield, com Lembcke, recalca la importància del reconeixement del TEPT, ja que obrí un nou escenari a l'hora de buscar tècniques de curació més realistes i fructíferes. Assenyala quins són els tres trets característics d'aquesta trastorn: adormiment-separació-negació – perquè l'experiència viscuda no els sobrepassi–; re-experimentació –flashbacks que poden durar entre fraccions de segon fins a molts segons, dissociant-se del moment present i “retornant” al camp de batalla–; i agitació –manifestada amb símptomes d'hipervigilància, examinació constant de l'entorn, o reaccions sobresaltades–. Però l'autor, paradoxalment, creu que la separació i l'agitació són fonamentals per sobreviure en el camp de batalla.³³ Una altra aportació interessant d'Scurfield és el desmentiment de tres mites sobre el tractament de traumes bèl·lics: que les sessions de tractament són per oblidar el trauma de guerra; que recordar i experimentar fets del trauma de guerra fa tornar boig i et fa caure en un vèrtex del que no es podrà sortir; i que el tractament és un fracàs perquè els malsons empitjoren. Scurfield els nega, respectivament, amb aquestes veritats: que els records no es poden abolir completament, més aviat cal aprendre a conviure-hi pacíficament;

³⁰ *Ibidem*, p. 109-110.

³¹ *Ibidem*, p. 110.

³² *Ibidem*, p. 120-121.

³³ Scurfield (2004), p. 78-80.

que hom no es torna boig per recordar, però podria passar si es nega a reconèixer que el trauma existeix; i que empitjorar no és necessàriament dolent, ja que al principi hi ha aquesta tendència abans que el tractament comenci a fer efecte, doncs surten a la llum elements dolorosos que romanien tancats.³⁴

Hagopian, en canvi, exposa que la categoria del TEPT ha estat qüestionada des del primer moment, amb crítics sobre la validesa del diagnòstic. Això ho demostraria el fet que, mentre al principi advocats i terapeutes asseguraven que entre la meitat i una sisena part dels VietVets patien de TEPT, les estimacions posteriors assegurarien que només el patirien entre el 2% i el 15%. Una de les crítiques més destacades cap a Lifton ha estat la de no distingir entre els VietVets que cometeren atrocitats i els que no, proposant una idea de culpabilització que no es centraria en identificar a individus concrets, sinó en carregar aquesta culpa a la guerra i a la nació en sí mateixa. Per Hagopian, Lifton condemnava la guerra d'una forma tan radical, que considerava que l'espectre de la guerra abraçava a tothom qui hi participava, sense distingir graduació. Per tant, tots els participants havien comés atrocitats; tant els que sí ho feren, com els que no. Però no només l'Exèrcit; ampliava l'abast d'aquesta culpa a tota la societat estatunidenca. Lifton, doncs, obviava l'acció individual del perpetrador, i en carregava la culpa a tota la massa social. Una posició, doncs, que aniria en contra de la legalitat sobre la guerra, en la qual els judicis de Nuremberg no s'haurien celebrats.³⁵

Altres obres no han estat aportacions que hagin representat un canvi de paradigma, si bé han resultat prou interessants des del punt de vista de la història oral i la interpretació del trauma en la guerra. H. William Chalsma, psicòleg clínic que ha treballat en presons d'alta seguretat, publicà *The Chambers of Memory. PTSD in the Life Stories of U.S. Vietnam Veterans* (1998), un recull de testimonis de presos VietVets amb TEPT, escrit a partir de gravacions de teràpies en vídeo. L'historiador John A. Wood presentà al 2011 la seva tesi doctoral, *Veteran Narratives and the Collective Memory of the Vietnam War*, en la qual recull 58 memòries i històries orals publicades entre 1967-2005. L'encert sobre la categoria del TEPT troba un crític en el psiquiatra Jonathan Shay (2011), que prefereix el terme “ferida psicològica”, doncs l'afectació mental no seria ni una demència, ni una malaltia, ni un desordre.³⁶ Una línia semblant és la de l'historiador David A. Gerber, a *The Oxford Handbook of Disability History* (2018), obra editada pels historiadors Michael Rembis, Catherine Kudlick i Kim E. Nielsen, amb aquesta posició sobre el TEPT:

Ha estat una creació conceptual dels psiquiatres militars antibel·licistes, que resolgueren el dilema històric de la seva professió i al mateix temps crearen un mercat aparentment limitat pels seus

³⁴ Scurfield (2007), p. 133-134.

³⁵ Hagopian (2009), p. 58-59.

³⁶ Shay (2011), p. 181.

serveis, formant un exèrcit de patidors. Alguns d'aquests sí que estan malalts, però molts no són víctimes de l'estrès de la guerra; però en canvi, se'ls anima a creure que ho estan. [...] Els detractors del TEPT també han argumentat que l'estrès crònic de combat s'ha de separar dels efectes de les malalties mentals, la depressió, l'estrès a llarg termini i l'ansietat, l'abús de substàncies i trastorns del somni no relacionats amb el combat.³⁷

L'historiador Sánchez Menchero (2017), a partir del concepte de comunitat emocional, explica com es construïren les definicions de trastorns de conducta i canvis de personalitat dels soldats, a través d'un treball de llarga durada, que començaria amb les Guerres Mundials i acabaria amb la Guerra de Vietnam. Explicaria, doncs, com alguns conceptes s'han acabat imposant a d'altres, com el TEPT.³⁸ Curiosa és l'aportació de l'historiador Philip F. Napoli et al (2019), que combina els mètodes de Wood i Shay: a través de la història oral, interpreta si els testimonis de VietVets podrien patir de “mal moral” en comptes de TEPT.³⁹ Per acabar, Lembecke (2023) es mostra rotund quan assegura que el TEPT és una construcció social.⁴⁰ Aquests qüestionaments són rellevants per tenir en compte que el TEPT no ha estat una figura inamovible des que sorgí el DSM-III, i que per alguns autors és més una construcció social que una categoria psiquiàtrica. En general, però, els orígens d'algunes d'aquestes discussions s'escaparien de la cronologia d'aquest treball, que no hauria de mirar més enllà de 1989. És per això que el llibre *Signature Wounds. The Untold Story of the Military's Mental Health Crisis* (2019), editat per l'historiador David Kieran, és interessant en tant que repassa i interpreta com els traumes de guerra han arribat fins a l'Exèrcit estatunidenc actual; però precisament per això, per centrar-se en les guerres del segle XXI, no ha tingut espai en el present estat de la qüestió.

2.2. Readaptació a la societat. Família, relacions socials i les institucions

El trauma de la guerra havia deixat una petjada profunda en molts VietVets, afectant a les seves vides. La readaptació a la vida en societat no era fàcil, i molts d'ells es sentien, com titula el llibre de Figley i Leventman, estranys a casa seva. C. Smith destaca que la combinació del refús a la Guerra de Vietnam que hi havia per una part de la població estatunidenca, amb el fet d'haver d'enfrontar missions que els desagradaven, feia que els veterans sentissin un fort sentiment de vergonya i humiliació en tornar a la vida civil, en tornar al “món”.⁴¹

Com bé apuntaven al 1985 Sonnenberg, Blank Jr. i Talbott, un mal diagnòstic o un mal tractament del TEPT fou una altra dificultat a superar pels VietVets a l'hora de reintegrar-se a la

³⁷ Gerber (2018), p. 487. Dins Rembis, Kudlick i Nielsen.

³⁸ Sánchez Menchero (2017), p. 90.

³⁹ Napoli et al. (2019), p. 71.

⁴⁰ Lembecke (2023), p. 2.

⁴¹ Smith, C. (1980), p. 32. Dins Figley i Leventman.

societat. L'efecte dins l'entorn familiar podia ser molt perjudicial. Aquesta és l'opinió dels psicòlegs Candis M. Williams i Tom Williams:

Els veterans sovint no simpatitzen amb el dolor dels membres de la família, sinó que més aviat esdevenen hostils i distants. Això passa fins i tot quan els veterans tenen fortes reaccions i emocions subjacents, mostrant sentiments. Pot ser part de l'adormiment emocional que caracteritza el TEPT; que també impedeix als veterans sentir el dolor per pèrdues reals. La supervivència psíquica en combat requeria tallar amb els sentiments. L'efecte d'aquest retraïment amb els éssers més propers és que aquests es senten ferits, refusats, mancats de suport, i de vegades enfadats i ressentits amb la deshabilitat dels veterans cap a la reciprocitat per la cura i el suport que els hi donen.⁴²

Al 1988 la psicòloga Aphrodite Matsakis publicà *Vietnam Wives. Women And Children Surviving Life With Veterans Suffering Post Traumatic Stress Disorder*, un treball on els subjectes d'estudi no són els veterans amb TEPT, sinó les seves esposes. L'autora exposa les històries compartides per aquestes dones, que relaten les crisis familiars provocades pel TEPT. Tracta el suïcidi, el maltractament conjugal, la ira, l'alcoholisme, la drogoaddicció, com també l'efecte que aquests problemes tenien en els nens. El llibre de Matsakis està, doncs, protagonitzat en segona persona, i serveix per adonar-nos que els efectes del TEPT no afectaren tan sols als VietVets, sinó que s'estengueren de pares a fills, de mares a filles, de família a família, teixint una teranyina de cicatrius invisibles en la societat estatunidenca. El capítol en què els subjectes protagonistes són els nens és especialment colpidor, ja que els resultats de la investigació de l'autora presenten que els fills de veterans amb TEPT eren molt més propensos a conductes destructives que altres nens. La ràbia acumulada per la situació familiar els duia sovint a autolesionar-se o tenir pensaments suïcides.⁴³

Scurfield mostra quines són les estratègies de supervivència pròpies dels veterans estatunidencs: fúria, deshumanització de l'enemic, aïllament, beure i drogar-se, addicció al risc, l'emoció, el sexe, i l'humor negre. Unes estratègies que tenen, per tant, un costat negatiu. L'autor explica com molts VietVets acabaren distanciant-se de les seves famílies per por a fer-lis mal. Sosté que expressar i rebre comprensió emocional no era una cosa que fessin habitualment per poder superar l'experiència de guerra.⁴⁴ La posició d'Scurfield sobre com gestionar els conflictes familiars amb VietVets es troba molt ben recollida en aquest interessant fragment:

La gran majoria dels veterans que tracten de desviar, negar, minimitzar o enterrar el que ha passat a

⁴² Williams, C.M. i Williams T. (1985), p. 197. Dins Sonnenberg, Blank Jr. i Talbott.

⁴³ Matsakis (1988), p. 195.

⁴⁴ Scurfield (2007), p. 87-91.

la guerra i el que pot estar passant al seu interior sobre la guerra, poden necessitar una crida d'atenció sobre aquesta negació i evasió. Això pot provenir d'un amic íntim, un confident religiós i/o potser de la parella i/o fills adults. La família pot haver de decidir si està disposada a participar en estratègies d'interacció i equilibri de necessitats i prioritats contraposades, i perfeccionar l'art del contacte i la retirada de la parella i/o insistir en què el membre del servei sigui més responsable. Qualsevulla de les dues accions poden ser fonamentals per a la salut mental i la felicitat de l'individu i la família.⁴⁵

Scurfield destaca la importància dels viatges a Vietnam com a forma de curació pels VietVets i, de fet, pels veterans en general de qualsevol guerra. El seu fragment, que fa referència en concret a un viatge de 1989, és molt revelador sobre l'obra social que du a terme l'autor:

El viatge [...] els oferí a cadascun d'ells l'oportunitat d'apropar-se cara a cara amb l'autèntica gent – tant combatents com població civil– que vam deshumanitzar durant la guerra, i reconèixer-los i acceptar-los com els humans que són. Va ser una experiència molt alliberadora i curativa. Una oportunitat similar existí en les trobades amb els veterans soviètics d'Afganistan, veterans que serviren l'Exèrcit d'un enemic del nostre país durant molt temps. I no és també això el que és el racisme, una forma de deshumanitzar els altres?⁴⁶

L'historiador Robert D. Schulzinger publicà al 2006 *A Time for Peace. A Legacy of the Vietnam War*, una breu introducció a qüestions històriques que la Guerra de Vietnam ha deixat com a llegat als EUA. Un llibre de text útil per a classes universitàries on es tracti la guerra o la història estatunidenca en general, on es poden veure els diferents problemes i conflictes que afectaren la vida pública i la cultura del país nordamericà. Com es veurà més detalladament al capítol 3 d'aquest TFG, Schulzinger assegura que els VietVets s'enfrontaren a problemes de readaptació molt semblants als veterans de les Guerres Mundials, i que aquests últims no tingueren una vida de postguerra tan plaent com s'ha suposat, amb ferides físiques i psicològiques com les que patiren els veterans de Vietnam. La diferència, però, era que molts estatunidencs que no foren a Vietnam creien que els VietVets estaven tan malament –físicament i mental– que no podrien dur una vida normal ni productiva.⁴⁷

Els psiquiatres Shatan i Lifton foren claus en la història d'aquesta readaptació, com ja s'ha comentat. Col·laborant amb una coalició de grups antibel·licistes i de VietVets que no estaven satisfets amb la gestió de les organitzacions de veterans, pressionaren perquè hi hagués una millora en el tractament mental i emocional dels VietVets. Al 1972 el VVAW passà, doncs, d'organitzar

⁴⁵ *Ibidem*, p. 99-100.

⁴⁶ Scurfield (2006), p. 84-85.

⁴⁷ Schulzinger (2006), p. 73-74.

manifestacions en contra de la guerra a defensar programes específics pels VietVets. Aquesta coalició creà el Projecte Nacional de Recursos de Vietnam (NVRP), que donà suport a una xarxa informal de centres de tractaments alternatius per a VietVets. A ciutats grans i mitjanes de tots els EUA, els VietVets es reunien en sessions de teràpia en grup per parlar de la seva experiència bèl·lica i com això afectava al seu dia a dia en la vida civil. Shatan desenvolupà moltes idees sobre el que en aquell moment s'anomenava síndrome post-Vietnam mentre participava en aquests grups. Els psiquiatres d'aquestes sessions es veien a sí mateixos com a participants, no com a líders; i no entraren en tecnicismes psicològics amb els pacients, sinó que deixaven que els VietVets expliquessin la seva història i entre tots traguessin les seves pròpies conclusions.⁴⁸

La coalició d'activistes VietVets seguí pressionant perquè la legislació reconegués les necessitats psicològiques dels veterans de Vietnam. Finalment, i després de resistir-s'hi durant dos anys, l'Administració del president Jimmy Carter creà el Programa d'Ajuda per a Veterans el juliol de 1979; un ambiciós programa que desenvoluparia una xarxa nacional de centres per a veterans, destinats a satisfer les necessitats psicològiques dels VietVets. L'entrada del TEPT en el DSM-III es reflectí en un augment de centres de veterans i la creació de serveis d'assessorament específics. L'any 1981, la VA, a través de l'Operació Outreach creà 137 centres a tot EUA. En els dos primers anys de funcionament, els centres asseguraren que els seus grups de teràpia havien tractat uns 52.000 veterans, dels quals 10.700 foren curats. Amb tot, els centres de control de malalties asseguraren que, a principis dels anys 80, uns 9.000 VietVets s'havien llevat la vida. La VA patí fortes retallades de fons quan Ronald Reagan arribà a la presidència dels EUA, fins i tot volent eliminar l'Operació Outreach. Dos de cada tres estatunidencs s'oposaven a aquestes mesures, i això provocà mobilitzacions de veterans de totes les guerres, cosa que salvà l'Operació Outreach. L'Administració Reagan, però, era més aviat hostil amb els VietVets, i no veia amb bons ulls que es destinessin tants recursos a programes de rehabilitació i reinserció d'aquest col·lectiu. Fou un avantatge pel president estatunidenc que, a mesura que els VietVets envellien –tenien ja entre 40 i 50 anys–, menys es pensava en els seus problemes, doncs la societat anava deixant enrere la Guerra de Vietnam.⁴⁹

Hagopian explica que la direcció del programa de divulgació dels centres de teràpia de veterans passà a estar dirigida el 1982 per un dels autors que conformen la bibliografia d'aquest treball, Blank Jr., que contribuí molt a despolititzar les teràpies; quelcom que a hom podria estranyar, ja que aquest psiquiatra VietVet havia estat molt compromès amb VVAW. De fet, aquell mateix any, es calculava que el 10% dels membres del programa de teràpia per veterans havien format part de VVAW. Fou, paradoxalment, sota la direcció de Blank Jr. que el programa començà

⁴⁸ *Ibidem*, p. 79.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 82-85.

a substituir el personal vinculat a VVAW per professionals universitaris. Aquesta despolitització –o politització en clau governamental, seria més encertat dir– fou, però, recompensada per l'Administració Reagan quan el Congrés autoritzà que el programa seguís existint, com a mínim, fins a 1989.⁵⁰

Els últims treballs sobre la readaptació dels VietVets no sembla que hagin aportat res de nou al que ja s'ha comentat en aquest subcapítol. Amb tot, el capítol escrit pel professor en ciències polítiques Christopher S. Parker, en l'obra editada al 2012 per l'historiador Stephen R. Ortiz *Veterans' Policies, Veterans' Politics. New Perspectives on Veterans in the Modern United States*, resulta interessant per l'acurat anàlisi dels efectes del combat en la vida civil estatunidenca, si bé no es centra en els VietVets sinó en els veterans en general. Entre les contribucions més curioses i, fins i tot, podríem dir pintoresques, que servirien per entendre l'abast del tractament del TEPT en els VietVets, destaca *Art Therapy with Military Population. History, Innovations, and Applications*, de la terapeuta d'art Paula Howie (2017), realitzant teràpia a través de la pintura.

2.3. VVAW. La importància del moviment antibel·licista dels VietVets

Scott formà part de VVAW, moviment que ajudà a mobilitzar a molts estudiosos i professionals de la salut mental, que innovaren en el tractament en grup de veterans de guerra, quantificant i mesurant l'estrès de guerra i, per tant, del TEPT. Novament, la influència d'Scott ressona en l'obra de Lembcke, que exposa com molts VietVets es tornaren contraris a la guerra i formaren destacables aliances amb el moviment antibel·licista. L'Administració Nixon –com posteriorment l'Administració Bush durant la Guerra del Golf– faria tot el possible per presentar aquest moviment com a moviment antiveterà, cosa que atemptava contra la memòria cultural dels qui es manifestaren davant dels centres de reclutament. L'objectiu de Nixon –i també el de Bush– era que la societat estatunidenca cregués que no donar suport a les tropes reduïa les possibilitats dels EUA de guanyar la guerra. De fet una de les tesis del llibre de Lembcke és que la imatge del VietVet va ser explotada per ajudar a promoure la guerra.⁵¹

VVAW efectuà la seva primera activitat el febrer de 1970, amb la celebració d'audiències sobre els crims de guerra estatunidencs comesos a Vietnam. A Annapolis (Maryland) i Springfield (Massachusetts) reuní a VietVets que testificaren sobre atrocitats de les que havien sigut testimonis o en les que havien participat. Al setembre del mateix any, començaren a organitzar representacions teatrals públiques d'operacions militars en què demostrarien, mitjançant maniquins, les tècniques emprades durant la Guerra del Vietnam. Sovint aquestes representacions eren espontànies, produïdes en llocs públics sense avisar –com ara graduacions universitàries–, i es feia agenollar als

⁵⁰ Hagopian (2009), p. 71-72.

⁵¹ Lembcke (1998), 18-19, 128-129 i 185-187.

presents mentre es repartien fulletons, assegurant que allò era normal a Vietnam i que per això s'havia d'anar en contra de la guerra. A principis de 1971, entre el 31 de gener i el 2 de febrer, VVAW convocà a Detroit (Michigan) la Winter Soldier Investigation, en la què centenars de veterans es reuniren per testificar sobre les atrocitats comeses sobre la població vietnamita per part de les tropes dels EUA. Destacaren els horribles fets que es produïren a My Lai, uns fets sobre els quals la premsa dels EUA no començà a tenir notícies fins el setembre de 1969. El tinent William Crandell, que obrí la investigació, assegurà que els fets de My Lai no foren casuals, sinó que formaven part d'una política de crims de guerra aprovada per l'Exèrcit.⁵² Destacada fou la participació de Lifton en aquesta investigació, on, com en el seu testimoni al Senat, assegurà que la Guerra de Vietnam es caracteritzava per la producció d'atrocitats.⁵³ La imatge, doncs, que aportà aquesta investigació sobre el combatent a Vietnam no era gens bona. La premsa ignorà la Winter Soldier Investigation perquè els seus testimonis eren tan cruents, que no podien considerar aquells veterans com els “seus” veterans; i menys encara si acusaven el govern estatunidenc de ser responsable de crims de guerra. Una nova acció important de VVAW fou la Operation Dewey Canyon III, que es produí a l'abril de 1971, al Districte de Colúmbia, quan més de 700 veterans retornaren les medalles de servei, deixant-les a l'escala del Capitoli.⁵⁴ Aquestes medalles eren un símbol de deshonor, però l'acte també serví per recordar als VietVets caiguts i per demanar perdó al poble vietnamita.⁵⁵ Uns mil veterans, entre el 18 i el 23 d'abril, acamparen al National Mall i explicaren les seves experiències als congressistes. Quan al 20 d'abril el Senat inicià les audiències per fixar una data per finalitzar la Guerra de Vietnam, els veterans s'amuntegaren sobre la sala d'audiències, reivindicant, simbòlicament, la figura del colom i rebutjant la de l'àguila. La premsa començà a fer-se ressò de VVAW, però per a desacreditar-los. VVAW contribuí a millorar els serveis i beneficis pels VietVets, com ara la creació de granges de rehabilitació patrocinades, cases de mitja estada, programes de psicoteràpia, millora de les condicions d'hospitals de la VA, i suport a una legislació de prestacions.⁵⁶

L'augment de credibilitat de VVAW va fer que al 1972, any d'eleccions republicanes, el govern presidit pel republicà Richard Nixon intensifiqués els seus esforços per disminuir la veu dels VietVets antibel·licistes, infiltrant informants i policies dins l'organització i iniciant una cacera de bruixes judicial contra els seus membres. Lifton i Shatan també foren objecte d'assetjament de l'Administració Nixon, que els hi manipulà el correu.⁵⁷ La tensió entre VVAW i l'Administració Nixon anà en augment, fins el punt que entre el 21 i el 23 d'agost, durant la convenció republicana

⁵² Lembcke (1998), p. 57-59.

⁵³ Hagopian (2009), p. 53.

⁵⁴ Lembcke (1998), p. 62.

⁵⁵ Hawley (2005), p. 137.

⁵⁶ Lembcke (1998), p. 62-64.

⁵⁷ Hagopian (2009), p. 55.

celebrada a Miami Beach, hi hagué la detenció de 1.129 manifestants, que tingueren treballant durant tota la nit a vint-i-cinc jutges d'onze sales diferents. El dia 22, una marxa silenciosa dirigida per tres VietVets en cadira de rodes es dirigí cap a la seu del partit republicà. Un d'ells era, novament, l'emblemàtic Ron Kovic.⁵⁸

Que el 21 d'agost el *New York Times* decidís publicar l'article ja mencionat a l'apartat 2.1 del TFG, en el qual els VietVets eren retratats com a malalts mentals perillosos i pertorbats –per patir el síndrome post-Vietnam, precursor del TEPT–, no és casual. Lembcke sosté que el diari novaiorquè hauria pogut publicar aquest article qualsevol altre dia, però que s'elegí en aquella data perquè «el seu propòsit no era en absolut transmetre una notícia, sinó més aviat proporcionar als lectors un marc interpretatiu per entendre les notícies que el *Times* i altres diaris publicarien durant la setmana de la convenció i estigmatitzar els veterans». Cal tenir en compte que, des d'Alemanya quan acabà la Primera Guerra Mundial, no hi havia hagut una generació de veterans que s'hagués tornat completament en contra del règim que l'havia enviat a la guerra. Un estudi d'Strayer i Ellenhorn de 1975 assegurava que el 75% dels VietVets eren contraris a la guerra. El més destacable era que simpatitzaven amb l'antiimperialisme i eren crítics amb el capitalisme. Per tant, eren vistos com un element incòmode per les classes dominants, que volien reforçar la capacitat militar del país i recuperar el suport de la població estatunidenca.⁵⁹ La fi de la Guerra del Vietnam (1975) implicà l'inici de la fi d'aquest moviment al llarg de la segona dècada dels 70.⁶⁰

Al llarg d'aquest capítol hem pogut veure com la historiografia sobre el TEPT no compta amb aportacions dins les ciències socials fins a l'entrada dels anys 90. Als 70 i 80, però, les obres de psiquiatres ajuden a entendre algunes símptomes del TEPT, esmenten aspectes socials d'interès, compten amb una inestimable quantitat de testimonis orals, i ens introdueixen en el món de les sessions de teràpia en grup. La lluita d'un grup de psiquiatres compromesos socialment i política, implicà l'entrada del TEPT al DSM-III, que desencadenà un efecte bola de neu traduït en millores graduals d'assistència als VietVets amb trauma de guerra. La difícil –a voltes, per desgràcia, no possible– readaptació d'aquests veterans a la societat estatunidenca, ja sigui en l'àmbit públic o privat, fou un camí llarg per recórrer. A través de la protesta, els actes públics i les *performances*, VVAW jugà un paper clau en el reconeixement i la visibilitat dels VietVets. El reconeixement del TEPT, doncs, no s'entén sense aquesta implicació per part de la societat. Cosa que a molts autors els du a qüestionar si les tesis de Lifton i els seus col·legues tenen més de construcció social que de categoria psiquiàtrica.

⁵⁸ Lembcke (1998), p. 65-66.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 104-106.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 122.

3. LA DIMENSIÓ SIMBÒLICA. L'IMAGINARI QUE JUSTIFICÀ EL TEPT

La pèrdua de la Guerra de Vietnam representà un canvi enorme en la percepció que els EUA tenien de sí mateixos. En aquest capítol veurem com la comparació amb els veterans de les Grans Guerres, el suposat estigma del VietVet, i el qüestionament d'una masculinitat patriarcal associada al victoriós pare de família heroi de guerra, marcaren profundament la societat estatunidenca. Elements de forta càrrega simbòlica que serien determinants per entendre la construcció del TEPT com a quelcom que, potser, estava més vinculat als imaginaris socials i culturals, que no pas a la psiquiatria.

3.1. La diferència entre el veterà de les Grans Guerres i el de Vietnam. Com es construí

Dean Jr. fa una aportació fonamental per entendre aquesta diferència entre veterans, que podem trobar en el canvi historiogràfic de la història militar, produït a partir de la Guerra de Vietnam. Mentre que abans la guerra s'havia llegit des del punt de vista de les grans figures militars, com ara els generals i el generalat, a partir d'aquell moment el subjecte protagonista passaria a ser el soldat comú, el soldat individual. Això ha fet que el gran públic hagi interpretat la guerra a partir d'imatges de caos, destrucció i mort sense sentit, revelant el costat fosc i horrible de la guerra. El VietVet, doncs, seria una víctima i un supervivent, però no un subjecte amb més dimensions.⁶¹ El canvi de paradigma es produiria no a partir de la Guerra de Vietnam, sinó després de la Segona Guerra Mundial, ja que amb els veterans d'aquesta s'introduirien, per primer cop, diverses ajudes.

Àmplies prestacions de readaptació a disposició de tots els veterans que tornaven, no tan sols d'aquells que podien demostrar una discapacitat. Abans de la Segona Guerra Mundial, el patró habitual pels veterans estatunidencs era un període d'abandonament després d'acabada una guerra; els veterans sovint es sentien menyspreats i frustrats, i d'aquests sentiments sorgia una identitat de veterà separada, i sovint hostilitat o amargura cap a la població civil.

Per quin motiu, doncs, el VietVet complia sovint –però no tant genèricament com veurem després– amb aquests patrons propis de veterans anteriors a la SGM i en canvi la seva imatge era diferent? Dean Jr. sosté que la imatge del veterà es modelable, i que la seva figura sempre està subjecte a ser interpretada de diferents formes en funció de determinats interessos polítics o socials. Per tant, allò que podia ser vist com manà caigut del cel després de la SGM, acabada la Guerra de Vietnam potser no era suficient; i més si la història militar començava a interpretar-se de forma diferent a com s'havia fet fins aquell moment. És en aquest sentit que l'autor troba un exemple molt adequat quan apunta que el president F. D. Roosevelt sostenia que els veterans sans no haurien de

⁶¹ Dean Jr. (1992), p. 71.

ser considerats una classe privilegiada amb dret a prestacions, mentre que avui en dia, sosté Dean Jr., s'ha assumit que «els veterans, com a classe, haurien de tenir dret a una consideració i remuneració especials. A pesar de la retòrica del “sacrifici”, el llegat del veterà de Vietnam pot ser en realitat la desaparició del concepte de servei militar».⁶²

Si la mirada de Dean Jr. com a historiador ens ha permès fer-nos una idea un tant tangible d'aquestes diferències entre veterans, Lembcke, com a sociòleg, ho fa des de racons que costa més veure a simple vista. És clau i reveladora aquesta afirmació seva:

El més important és que totes les històries [bèl·liques] modernes són sobre soldats que tornen de les guerres que perderen. El fet que rara vegada, o mai, sentim històries sobre soldats d'exèrcits vencedors que tornen a casa i són maltractats suggereix que aquests relats funcionen específicament com a coartades de per què una guerra es perdé. En els casos de [la França colonial], els exèrcits representaven els interessos expansionistes de nacions amb ideologies de superioritat cultural, ètnica o racial. Incapaços de fer front a la seva derrota a mans de pobles o societats “inferiors”, els colonitzadors perdedors buscaren les raons de la seva derrota a casa. El mite del veterà traït i maltractat és una forma clàssica de boc expiatori.⁶³

El polític Thomas M. Hawley publicà al 2005 *The Remains of War. Bodies, Politics, and the Search for American Soldiers Unaccounted For in Southeast Asia*, on es pot veure com la construcció de la imatge del soldat no es una foto fixa, sinó que es va remodelant contínuament en funció d'interessos. Referint-se a a VVAW diu que, independentment de la opinió favorable o no que es pogués tenir de l'activisme antibel·licista d'aquests veterans, no es pot dubtar que els seus actes de protesta van contribuir molt a assegurar que el VietVet fos mostrat com un veterà completament diferent –o directament oposat– al de la SGM.⁶⁴ Per Lembcke, la desconfiança que impregnava la cultura estatunidenca de l'època, en un context de Guerra Freda, predisposà els combatents i posteriorment veterans a creure en les històries de traïció, cosa que establí una relació estructural entre allò que dugué a la derrota a Vietnam i com fou lluitada. Els veterans de la SGM eren més ben vistos per la VA, però no tingueren tornades a casa més triomfants ni més ajudes governamentals, i també s'hagueren d'enfrontar a problemes com dificultats per accedir al mercat laboral o problemes familiars com el divorci. El VietVet, però, havia perdut la guerra. I això és fonamental per entendre la imatge, l'estigma –o no– i, òbviament, els orígens del TEPT.⁶⁵ Que hi havia hagut un canvi cultural que feia que la guerra s'interpretés de forma molt diferent, ho plasma

⁶² Ibidem, p. 73-74.

⁶³ Lembcke (1998), p. 89.

⁶⁴ Hawley (2005), p. 120.

⁶⁵ Lembcke (1998), p. 119-120.

molt bé Schulzinger en aquest testimoni d'un enfadat veterà de la SGM escridassant als VietVets que demanaven millores en ajudes de salut: «Com podeu vosaltres, mitges merdes, estar malalts? Un període de servei [al Vietnam] durava només dotze mesos. A la SGM, els soldats lluitaven a la guerra durant anys. Com podeu estar traumatitzats?». ⁶⁶ La diferència de contextos entre uns veterans i d'altres, doncs, és clau per entendre les distincions.

Però és important aclarir que les persones de totes les èpoques ens podem trobar molt sovint en situacions molt semblants. Kieran, al 2014, va fer una aportació interessantíssima al seu llibre *Forever Vietnam. How a Divisive War Changed American Public Memory*, assegurant que el reconeixement del TEPT interpel·là aviat a veterans de la SGM, molts dels quals es demostrà que també patien o havien patit aquest trastorn. Encara que els VietVets el patissin en major percentatge i gravetat, un impactant número d'ancians també estaven turmentats per allò que havien presenciats a la guerra feia més de quaranta anys, lluitant contra aquesta malaltia i intentant fer una vida normal. Molts d'ells intentaren amagar els símptomes durant trenta anys. La qüestió arribà al Senat al 1987, doncs el TEPT s'havia vist, fins llavors, com una qüestió que només afectava als VietVets, i calia ampliar-la. ⁶⁷ Els guanyadors també poden ser vulnerables. Malgrat tot, la SGM «seguí essent un model de militarisme justicier, i els estatunidencs convingueren apropiant-se del record de Vietnam per tal de recuperar-se'n, en lloc d'ampliar l'abast del trauma». ⁶⁸

3.2. L'estigma –o no–. La marginació dels VietVets fou una realitat o un mite?

Per Dean Jr., el fet que el Vietcong fos un enemic tan difús, confondria i obligaria –intencionadament o no– als soldats estatunidencs a matar indiscriminadament, fins i tot a dones i nens. Això, unit a la limitació de períodes de servei a un any, impediria la cohesió de les tropes, fet que abocaria els soldats al consum excessiu de marihuana i heroïna, com també a una desfragmentació dels oficials, cosa que comportaria una dificultat per mantenir l'ordre militar. Per tant, s'entendria que el combatent tornaria a casa ignorat per la població civil, fins i tot escopit per haver participat en una guerra “injusta”. A partir d'aquí, els veterans no es trobarien ni amb desfilades ni bones prestacions, sinó més aviat amb problemes de readaptació i per trobar feina, cosa que els convertiria en un col·lectiu caracteritzat per l'alcoholisme, la drogoaddicció, el suïcidi, la violència conjugal o la delinqüència. Això, unit a la falta d'habitatge i als problemes de salut psíquics o físics –com haver estat exposats a l'Agent Taronja–. Als anys 80, aquesta estigmatització passà a convertir el veterà de Vietnam en una espècie d'heroi traït, a ser el veterà que més havia perdut ja que era el que havia lluitat en una guerra “buida”. En certa manera passaria de ser objecte

⁶⁶ Schulzinger (2006), p. 81.

⁶⁷ Kieran (2014), p. 55-60.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 87.

de rebuig, a ser objecte de llàstima. L'article de Dean Jr. resulta trencador, perquè desmunta molts tòpics sobre aquesta estigmatització. Aquest historiador sosté que el veterà de Vietnam es readaptà raonablement bé a la vida civil; que aquests problemes també foren propis dels veterans estatunidencs d'altres guerres; i que tota una sèrie de mitjans, grups i faccions exageraren els problemes per diversos motius. Al 1973, la taxa de Vietvets desocupats era la mateixa que la de la població general desocupada, però seguia existint la percepció popular que aquests excombatents no eren aptes per treballar.⁶⁹ L'autor diu que els horrors de la guerra també afectaren en gran mesura als estatunidencs que combateren a les Guerres Mundials, i que el cinema sovint els retratava com a problemàtics o perillosos⁷⁰

Hawley sosté que en una enquesta de 1971, el 94% dels VietVets asseguraven haver tingut una bona rebuda en tornar als EUA. En una altra enquesta de 1979, els VietVets es trobaven entre els grups d'estatunidencs més populars, amb una nota de 9'8 sobre 10, per sobre de les que rebien els veterans de la Guerra de Corea o la SGM.⁷¹ Però quins foren els actors que contribuïren a exagerar els problemes dels VietVets? Dean Jr. comença destacant la importància del moviment antiguerra, però de seguida posa el focus en innovadors de la psiquiatria, com Lifton, i els seus mètodes de teràpia basats en sessions de conversa en grup –semblants a les d'Alcohòlics Anònims–, en les quals el veterà assumeix que és un culpable supervivent d'una guerra injusta, i que s'ha de sanar a partir d'aquest autoreconeixement. Això duria a l'extrem que molts VietVets acabessin acceptant que havien participat en matances quan, en realitat, no havia estat així.⁷² Dean Jr. és, doncs, molt escèptic pel que fa als posicionaments de Lifton.

La sociòloga Tracy Karner, en canvi, publica un article l'any 1996 en el qual alguns dels seus entrevistats són VietVets amb TEPT. Les tesis d'aquesta autora són pròximes a les de Lifton, Figley i MacPherson, mantenint la idea del veterà estigmatitzat. Els VietVets són retratats com a oblidats, que veieren com els veterans de la SGM tornaren davant d'un gran públic agraït, que els premiava amb desfilades. Els VietVets tenien una imatge horrible, propagada a través dels mitjans de comunicació a partir de fets com ara la massacre de My Lai. Aquest veterans, doncs, començaren a refusar una societat que al seu torn els refusava; es sentiren traïts i desesperats.⁷³

Lembcke, però, tornà a les tesis de Dean Jr. El sociòleg emprà el terme “veterà escopit”, que fa referència al VietVet que a la seva tornada de la guerra era rebut amb escridassades, insults i escopinades per part del col·lectiu antibel·licista. El llibre de Lembcke pivota al voltant de l'afirmació que aquest tipus de rebudes són un mite urbà. L'autor, per tant, intenta demostrar per què

⁶⁹ Dean Jr. (1992), p. 59-62.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 67-68.

⁷¹ Hawley (2005), p. 146.

⁷² Dean Jr. (1992), p. 68-70.

⁷³ Karner (1996), p. 74-75.

aquesta imatge del “veterà escopit” té tanta força cultural si no es produí. Un mite que ha contribuït a estereotipar al veterà com un psicòpata mentalment inestable. Com Dean Jr. considera que el paper que jugaren psiquiatres com Lifton ajudà a perpetuar aquesta imatge del veterà aïllat i inestable. Amb tot, Lembcke sosté que aquesta imatge, tot i ser una falsa memòria, podia haver servit com a símbol per exposar les dificultats experimentades pels VietVets després de la guerra i com eren invisibles a ulls de la societat. Lembcke, també com Dean Jr., creu que les constants lletes de soldats que anaven i tornaven no ajudà a la cohesió de les tropes, i seria important de cara a la tornada dels combatents, que, confosos, es trobarien un país marcat pels mítings, les manifestacions, la política de carrer, la retòrica incendiària i el comportament violent; tant en el bàndol favorable a la guerra com a l'antibel·licista. El sociòleg sosté que hi hagueren actes d'hostilitats cap a soldats i veterans, però que depenent de com s'interpretin aquests actes podem saber per què formaren part del mite del “veterà escopit”; i recalca –fet importantíssim– que la documentació demostra que la majoria d'accions hostils cap als VietVets sorgiren de grups i individus proguerra, quelcom poc comentat. De fet, les històries de veterans maltractats per activistes antibel·licistes només les trobem molts anys després que suposadament passessin. Mentre els soldats tornaven de Vietnam, eren pràcticament inexistents. Aquí el nom de Lifton torna a aparèixer com un dels principals impulsors que configuraren aquest mite.⁷⁴

Només una minoria d'estatunidencs participà en fets relacionats amb la guerra entre finals dels 60 i principis dels 70. Molts d'ells, quan Lembcke escrigué el seu llibre, ja no seguien vius. Per tant, avui, la majoria de persones no recorden tant els fets en sí, sinó allò que en el seu moment es filtrà a través dels mitjans de comunicació, i el llegat de la cultura popular des de llavors fins avui.⁷⁵ El sociòleg resumeix molt bé aquest suposat estigma i com es consolidà en l'imaginari popular estatunidenc:

La imatge del veterà antibel·licista militant, enfortit per les experiències bèl·liques, fou desplaçada per la imatge de la víctima-veterà assetjat i espellifat. La construcció de la imatge del veterà com a víctima fou polifacètica, amb l'Administració Nixon i Hollywood jugant-hi un rol junt a psiquiatres i treballadors social benintencionats que treballaren incansablement per establir la legitimitat del TEPT durant la dècada de 1970. A mesura que la guerra s'anava perdent en la memòria, les experiències de tornada a casa dels veterans es convertiren en el centre d'atenció. En la narrativa que prengué forma al llarg dels anys següents, el refús i la hostilitat que suposadament dirigien als veterans els seus companys antibel·licistes, prengueren majors proporcions en la memòria del públic.⁷⁶

⁷⁴ Lembcke (1998), p. 77-81.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 83.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 139.

Creiem que aquí escau fer un petit parèntesi cronològic. Al 2023, vint-i-cinc anys després del seu celebrat llibre, Lembcke rescata aquest mite a *The Cult of the Victim-Veteran. MAGA fantasies in lost-war America*, una obra sobre els imaginaris trumpistes. Dedicava un capítol a explicar com les construccions socials com el TEPT –en la seva opinió– i la imatge del VietVet marginat, han perdurat fins avui, representats en l'actualitat pel veterà d'Afganistan i el d'Iraq.⁷⁷ Com ja havia comentat al 1998, és una imatge i unes representacions que provocaren que, des de principis dels 90, sorgís una dreta paramilitar estatunidenca que no tolera que es margini als seus veterans.⁷⁸

Dos historiadors més han fet aportacions menys cabdals però, en canvi, estimulants. Andrew J. Huebner, amb *The Warrior Image. Soldiers in American Culture from the Second World War to the Vietnam Era* (2008), en la qual fa un anàlisi semblant al de Lembcke sobre la imatge del soldat estatunidenc de les guerres entre 1940-1970, però en aquest cas emfatitzant com ho plasmaren el periodisme, la fotografia, el cinema, les revistes, les novel·les o la poesia. I Michael D. Gambone, amb *The New Praetorians. American Veterans, Society, and Service from Vietnam to the Forever War* (2021), un llibre on mostra el desenvolupament de l'Exèrcit estatunidenc des de les vessants militar, econòmica, política i social; allargant la cronologia fins a l'època de la COVID-19. Gambone assegura que hi hagué, en gran mesura, actituds i actes constatables de menyspreu contra els VietVets, qüestionant les tesis de Lembcke i Dean.⁷⁹

3.3. La fi d'una masculinitat. Guerra perduda, masculinitat perduda

MacPherson exposa que molts homes van anar a combatre a Vietnam massa joves; tant que molts hi anaren sense haver tingut relacions sexuals. A Vietnam perderen una fase vital de l'adolescència, no pogueren establir intimitat amb les dones. Quan tornaren, l'única forma que tenien d'entendre les relacions amb les dones era la de les cases de mala mort –podríem entendre que l'autora es refereix a prostíbuls– de Vietnam. Un VietVet deia que allò acceptable a la guerra no és acceptable pels estàndards americans. «Els guerrers follen amb dones, no fan l'amor», deia un altre VietVet. Els problemes més greus respecte a les relacions sexuals venien de veterans que, durant la guerra, havien matat a dones i a nens.⁸⁰

Karner fa una interessantíssima aportació, en la què desenvolupa com la Guerra de Vietnam representà el final de la masculinitat tradicional als EUA, doncs aquest episodi bèl·lic suposà la fi de l'hegemonia guanyadora aconseguida amb la victòria de la Segona Guerra Mundial, per molt que la societat seguís estant regida per un sistema patriarcal. L'autora il·lustra aquest canvi en la masculinitat tradicional i l'autoritat patriarcal a partir de l'anàlisi d'entrevistes realitzades a VietVets,

⁷⁷ Lembcke (2023), p. 4.

⁷⁸ Lembcke (1998), p. 142-143.

⁷⁹ Gambone (2021), p. 48-50.

⁸⁰ MacPherson (1984), p. 269.

entre les quals sessions d'observació participant d'afectats per TEPT, on es demostra que el seu model de virilitat era semblant al dels seus pares, en els quals prevalien les vides i imatges de la SGM. Aviat veieren com aquest model patriarcal no s'ajustava a l'experiència de combat a Vietnam ni millorava la percepció de la guerra en la societat estatunidenca. Les imatges de la guerra i l'adultera masculina associades a la guerra, no s'assemblaven gens a les que tenien en ment, les del soldat cap i home de família, i els VietVets sentiren una sensació de fracàs i de virilitat fallida al no poder complir amb aquestes expectatives, unes expectatives vitals. Molts homes entraren a l'Exèrcit per intentar assolir un estàndard cultural de virilitat, buscant l'aprovació i el respecte dels pares; ja que la virilitat del pare era absoluta, però la del fill encara s'havia d'assolir. Havien crescut en la cultura posterior a la SGM, que presentava una família nuclear idealitzada, amb esferes separades d'interacció i identitat per a homes i dones. Els VietVets parlen del record que tenen dels seus pares, caps de família responsables, dedicats en cos i ànima a la feina; però a mesura que alguns d'aquests veterans van entrar en detalls, la imatge idealitzada es va difuminant, i recorden com sovint acabaven caient en l'alcoholisme, abocant-los a una conducta destructiva, cosa que els fills pagaven essent maltractats de diverses formes. Això fins el punt que només un dels entrevistats per Karner no recorda haver estat maltractat pel seu pare.⁸¹

El fet que molts VietVets no poguessin mantenir el seu lloc de treball era un cop fort per qui s'havia criat en la paternitat tradicional estatunidenca, ja que si un home no podia mantenir econòmicament a la família, podia sentir-se com un pare fracassat. La falta d'èxit laboral afectaria la capacitat per mantenir relacions familiars. De tots els entrevistats per Karner, només un seguia casat després de vint-i-quatre anys de matrimoni; tots els altres estaven divorciats després d'haver tingut matrimonis amb problemes al llarg dels anys. Tornar a casa després d'haver combatut implicava tornar allí on hi havia aquells qui coneixien el VietVet abans de la guerra, i per tant els qui en sabrien veure les diferències. Encara que el primer que volia fer el VietVet era refer els llaços familiars, la seva tornada era enigmàtica i desconcertant. Al capdavall, qui tornava era un altra persona, que els pares sovint no reconeixien, i es podia arribar a extrems dolorosos, com els de trencar amb la família. Fins i tot havent anat a la guerra, molts VietVets seguien sense sentir l'aprovació del pare, sense tenir-ne el respecte; quelcom que els afectava i que cercaven, un objectiu vital en les seves vides. Finalment Karner parla sobre la paternitat dels VietVets. De fet, asseguren que molts es casaren especialment per això, prioritzant la paternitat al matrimoni. Només un dels veterans de l'estudi no tenia fills propis en el seu matrimoni.⁸²

Els entrevistats exposen a Karner els problemes en aquests matrimonis que dugueren al divorci, com ara maltractaments físics conjugals, atacs d'ira intimidatòria, i fins i tot la

⁸¹ Karner (1996), p. 63-68.

⁸² *Ibidem*, p. 82-85.

simptomatologia associada al TEPT. Molts d'ells asseguren que pegar les seves dones els hi provocava més remordiment pel fet que això espantés o entristís als seus fills, que no pas per haver-les fet mal. La relació amb els fills, les expectatives incomplertes com a pares, i el fet que acabessin assemblant-se als seus progenitors, són les principals tribulacions dels VietVets entrevistats. «La masculinitat fracassada augmenta els nivells d'estrès masculí», és una sentència que exemplifica molt bé aquest sentiment. Karner, doncs, exposa la fi d'una idea de masculinitat:

Les narracions d'aquests fills il·luminen els ritmes de traïció i masculinitat que marquen la seva cerca impossible del pare i el retorn dels seus mites. Les narracions d'aquests veterans il·lustren la falta de recursos culturals a l'alçada de les seves experiències viscudes. [...] Els veterans de Vietnam es trobaven atrapats entre els seus pares i ells mateixos: mai eren capaços d'assolir el propi sentit de l'edat adulta masculina tradicional i continuaven amb el desig d'apropiar-se del pare i la seva posició patriarcal.⁸³

Lembcke fa una aportació semblant, quan diu: «La pèrdua de la guerra es representa en la imatge com a emasculació, la pèrdua de la virilitat. El veterà de Vietnam és víctima, no vencedor».⁸⁴ Hawley va més enllà, exposant, en un context bèl·lic, la feminitat com a enemiga de la masculinitat, fins el punt que ajudaria a entendre la mala imatge del VietVet i la pèrdua de la guerra, més enllà de la mala planificació tant política com militar, la masculinitat denigrada als cossos dels soldats que lluitaren però fracassaren. Hawley cita a Jeffords, assegurant que les representacions d'allò femení, sobretot els estereotips associats en la cultura estatunidenca dominant –debilitat, indecisió, dependència, emoció, no violència, negació, volubilitat, engany– haurien comportat la derrota. En aquest sentit, ser un veterà de Vietnam, de qualsevol gènere, equival a ser un perdedor/a, i això comporta ser castrat, privat dels trets baronívols que abans es combinaven per produir el victoriós cos del guerrer americà. Allò femení es convertí en allò que havia d'expulsar-se de l'experiència de guerra i, per tant, s'havia de recuperar la masculinitat.⁸⁵ De fet, el polític assegura en el seu llibre quelcom trencador: que la pèrdua de la guerra i el fracàs d'assolir la vertadera virilitat tindrien més a veure amb la imatge popular que es té dels VietVets, que no pas la del trastornat per l'experiència dels horrors de la guerra; que, en aquest cas, s'assemblaria més al veterà de la SGM.⁸⁶ El cas és que, durant la guerra, el món domèstic es cedeix a les dones mentre els homes combaten –almenys en la interpretació clàssica–. La vulneració de la masculinitat enfront del fet femení seria una experiència que convergiria amb les definicions contemporànies de malaltia

⁸³ *Ibidem*, p. 88-91.

⁸⁴ Lembcke (1998), p. 140.

⁸⁵ Hawley (2005), p. 121-122.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 141.

psiquiàtrica, més si tenim en compte que el TEPT inclou la reexperimentació persistent del fet estressant. Amb el TEPT, l'individu està subjecte a records vius i incontrolables i/o recurrents, podent perdre la noció de l'estat actual i de l'entorn a través del flashback. La repetició de l'experiència, doncs, mantindria al VietVet atrapat en aquest estatus de masculinitat no assolida, deixant-lo indefens i sense forces per enfrontar-se al món. Però aquesta vulnerabilitat de la masculinitat enfront d'allò femení, seria quelcom que ja no seria només exclusiu del conflicte de Vietnam; arrelaria des d'aquell moment tant a l'Exèrcit com a la societat estatunidenca.⁸⁷

La sociòloga Christina D. Weber, publicà al 2015 *Social memory and war narratives. Transmitted trauma among children of Vietnam War veterans*, on exposa en quina mesura els imaginaris i la memòria sobre la Guerra de Vietnam han passat de pares i fills i com aquests els han interpretat. L'autora analitza la masculinitat tractada en aquest apartat, com també n'exposa la fragilitat argumental i, sobretot, com la realitat s'allunya del relat patriarcal. «El Pare és el progenitor de la vida social, l'àrbitre d'una ètica nacional –en aquest cas, l'estatunidenca–. No obstant, en les històries i visions que els meus entrevistats expliquen sobre els seus pares i ells mateixos, el subjecte masculí no és tan sòlid, ossificat, irrompible, desafectat com imagina la ficció dominant».⁸⁸

No s'entén el reconeixement del TEPT sense tot el que representen aquests imaginaris simbòlics. La lluita pels drets civils, l'antibelicisme, la contracultura o el qüestionament de l'imperialisme estatunidenc, foren els elements principals, inseparables del context de Guerra Freda, que construïren l'escenari en el qual el veterà de Vietnam tindria una imatge pública concreta. Era diferent del de les Guerres Mundials, perquè ja no valien els vells discursos i, a més a més, es tractava d'una guerra impopular. Tot i el debat entre els autors sobre si el VietVet va ser marginat per la societat o no, sembla ser que la idea que no fou així s'imposa, però quedà –i segueix– fortament marcada en l'imaginari popular. I la masculinitat perduda en la guerra perduda no seria quelcom puntual; suposaria un precedent important en el gradual desmantellament de l'establishment patriarcal estatunidenc.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 149-150.

⁸⁸ Weber (2015), p. 191.

4. ALTRES GRUPS HUMANS. DONES I HOMOSEXUALS

L'hegemonia dels relats en la societat contemporània –i al llarg de la història en general– està dominada per l'home blanc i (suposadament) heterosexual. Els testimonis sobre el TEPT, tot i mostrar sovint una vulnerabilitat que qüestiona la masculinitat patriarcal –“sóc un home i em despullo emocionalment davant d'aquest companys d'armes, mostrant obertament les meves febleses”–, segueixen sent, majoritàriament, d'homes. En aquest capítol veurem quines diferències hi havia entre les dones amb TEPT respecte els homes, i com foren desplaçades i reassignades a un lloc en la memòria popular que les subordinava als VietVets homes. També s'esmentarà als VietVets homosexuals, que per culpa de la criminalització de la seva condició sexual hagueren d'amagar més coses que els altres afectats pel TEPT.

4.1. Dones VietVets. Guaridores, subordinades i arraconades

La primera obra acadèmica on les dones són protagonistes la trobem en el camp de la psiquiatria. *Women Vietnam Veterans and Their Mental Health Adjustment. A Study of Their Experiences and Post-Traumatic Stress* (1982), és la tesi doctoral de la psiquiatra Jenny Ann Schnaier, que recull, a partir de qüestionaris, les impressions de 89 dones que serviren a la Guerra del Vietnam, majoritàriament com a infermeres. Schnaier prengué la decisió de fer aquesta recerca quan veié l'escassa bibliografia pel que fa a dones veteranes d'aquesta guerra. L'autora sosté que les dones VietVets també patiren TEPT, i que la gran diferència amb els homes es troba en els factors biogràfics i demogràfics.⁸⁹ El treball d'Schnaier és elogiat per la infermera de psiquiatria Janet Ott, que també lamenta la falta d'estudis sobre les dones VietVets. Ott, al 1985, els hi dedica un capítol dins l'obra editada per Sonnenberg, Blank Jr. i Talbott. Quan es publicà aquest llibre, feia relativament poc que les dones que havien servit a Vietnam començaven a ser vistes com a VietVets. Més de 8.000 dones hi feren el servei militar, majoritàriament infermeres, però també treballant a comunicacions, intel·ligència, proveïment, seguretat o en serveis religiosos. En la seva aportació, Ott descriu els efectes traumàtics de la guerra en les infermeres VietVets, a través d'un estudi fet a partir d'una teràpia de grup durant setze setmanes. Entre els problemes que podien dur al TEPT, les pacients parlaven de les dures condicions de treball –dotze hores al dia, sis dies a la setmana–, en un entorn hostil on podien caure bombes i foc de morter, havent de curar soldats amb ferides horribles –sovint havien d'amputar membres–, i en unes condicions precàries, que sovint les obligaven a improvisar. La seva presència feia que fossin molt sol·licitades sexualment, tant per homes com per dones; però això provocaria que es guanyessin la mala fama de promiscues. Per si fos poc, moltes patiren assetjament o foren violades, sinó ambdues coses. L'autora reivindica la

⁸⁹ Schnaier (1982), abstract de la tesi, sense paginar.

figura de les dones VietVets, que jugaren un paper fonamental en la guerra. Ott denuncia que fossin vistes, a la tornada als EUA, com a “prostitutes” o “lesbianes”, i que la seva experiència professional al sud-est asiàtic fos més quelcom a ocultar en el currículum que no pas del que estar orgullosos. Després del que havien patit, a sobre havien d'avergonyir-se del que havien fet –aquest és un motiu pel qual moltes no demanaven ajuda–. Representà un cop dur per la seva salut mental, provocant casos de TEPT.⁹⁰

Matsakis, en canvi, ens ofereix exemples de dones que, tot i no patir TEPT, havien d'enfrontar el dur paper de ser esposes de VietVets amb aquest trastorn. Un paper que l'autora plasma en aquest cruent fragment:

Les esposes dels militars de Vietnam són sovint suprimides per l'expectació que han de ser heroïnes silencioses i pilars de suport no reconeguts. Pateixen també la isolació quan troben el menyspreu dels veterans o la manca de comprensió del TEPT per part dels militars. Si els seus marits són alcohòlics o maltractadors, la isolació pot ser extrema. Des del moment que beure tendeix a ser acceptat a l'Exèrcit, la dona del militar ha de suportar sola el pes del comportament del seu marit alcohòlic. De forma similar, si han abusat d'ella, pot sentir que ha de resistir-ho per tal de protegir la imatge del seu marit. Als últims anys, malgrat tot, han anat en augment els serveis d'ajuda a les dones de militars abusades.⁹¹

L'any 1996, tot i que ja hi havia una important quantitat de memòries i relats personals de dones VietVets, l'estudi del TEPT seguia poc enfocat de cara al sexe femení, almenys no de forma sistemàtica ni exhaustiva, com ho demostren fets com que no s'investigués sobre els efectes en les famílies d'aquestes, ni en la interacció amb els serveis socials. Fou llavors que una nova aportació cabdal arribà en un article que publicaren l'historiador David H. Price i la treballadora social Jo Knox, on exposen l'opressió del col·lectiu femení en una guerra impopular, estant subjugades en una subcultura militar masculina en una societat patriarcal, i havent de suportar la càrrega emocional i psicològica del servei militar, quelcom que les unia. El TEPT és el tema central de l'article de Price i Knox, on s'identifiquen els entorns de pràctica on es desenvolupaven les veteranes, i els autors ho fan a partir de la bibliografia recollida de dones VietVets, entre la qual destaca el NVVRS. Més de 7.000 dones estatunidenques serviren com a militars a la Guerra de Vietnam entre 1964 i 1975, i uns quants milers més –de xifra inexacta– com a infermeres de la Creu Roja, treballant pel govern estatunidenc i en altres ocupacions civils. Com han apuntat Schnaier i Ott, les dones militars eren majoritàriament infermeres, cosa que les sotmetia a nivells altíssims

⁹⁰ Ott (1985), p. 311-314. Dins Sonnenberg, Blank Jr. i Talbott.

⁹¹ Matsakis (1988), p. 160.

d'estrès degut a estar en zones de guerra on havien d'atendre constantment a milers de ferits en condicions duríssimes. També podien ser blanc de l'enemic. El 37'1% de les dones patiren algun trastorn mental després de la guerra, entre aquests el TEPT; i com els hi passà als seus companys masculins, tenia a veure amb els alts nivells d'estrès patits a Vietnam. Considerem important assenyalar que les veteranes divorciades o solteres tenien més probabilitats de caure víctimes del TEPT que les casades. Price i Knox asseguren, a partir de dades dels serveis socials, que a diferència dels homes VietVets sense llar, les dones VietVets sense llar tenien menys probabilitats de tenir feina, més probabilitats d'estar casades i que, generalment, eren més joves. També més propenses a patir un trastorn mental greu diferent del TEPT, però, en canvi, menys propenses a abusar de substàncies estupefaents. Molts casos de dones amb TEPT no s'havien diagnosticat perquè les VietVets eren més esquives a admetre que necessitaven ajut psicològic.⁹²

Afortunadament, però, hi hagué un augment de sol·licituds d'ajut. Tot i estar fora de la cronologia del TFG, considerem interessant destacar que el 1992 s'inicià a Palo Alto (Califòrnia) el primer programa de tractament de TEPT només per dones veteranes.⁹³ Els treballadors socials van observar que, en el món laboral, homes i dones VietVets compartien comportaments com el ressentiment i la desconfiança cap a l'autoritat. En un context de relacions tant professionals com interpersonals, ambdós sexes mostraven trets disfuncionals com el retraïment, l'autoculpabilització o els pensaments ansiosos.⁹⁴ Una altra aportació clau d'aquest article és que molts diagnòstics a dones VietVets sobre el TEPT foren erronis, ja que, segons els autors, les qüestions relacionades amb el desenvolupament de la personalitat de les dones, requereix un enfocament especial i concret quan es tracta de dones traumatitzades. Això resultava encara més complicat amb les VietVets, amb les qui s'havia de crear un clima d'intimitat i confiança, quelcom no sempre fàcil. En aquest sentit, saber quins foren els rols socials i sexuals de la pacient a Vietnam, com també l'edat i l'experiència en infermeria, foren preguntes clau. Cal tenir en compte que els rols de gènere desenvolupats a la guerra afectaven a aquestes dones quan tornaven als EUA. Hi havia tres fets diferencials entre homes i dones quan servien a Vietnam: la mitjana d'edat masculina era de 19 anys, la femenina oscil·lava entre els 21-30; la majoria d'homes foren reclutats, totes les dones eren voluntàries; i ells tenien poca formació acadèmica, mentre que elles tenien estudis universitaris o professionals. Tres fets que consolidaven la idea patriarcal de la dona com a cuidadora, reforçada quan no tenien accés a armes i eren, per tant, els homes els qui les havien de protegir quan un campament era atacat. Quan tornaven del servei, les organitzacions tradicionals de veterans no les volien com a afiliades, i l'ajuda de la VA fou insuficient i ineficaç per elles. Price i Knox sostenen que aquest últim punt fou

⁹² Price i Knox (1996), p. 62-65.

⁹³ *Ibidem*, p. 72.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 66.

un nou afegit a la desconfiança que les dones estatunidenques tenien, en general, cap els organismes governamentals.⁹⁵

Scurfield diu que molts grups de teràpia de TEPT no hi volien dones VietVets, atorgant l'accés femení només a esposes i parelles. El masclisme era molt present entre el personal militar, insinuant una dominació sexista i violenta cap a les dones. L'Exèrcit i les seves dinàmiques, de fet, impulsaven aquest sexisme.⁹⁶ Al 2006, un any abans que Scurfield escrigués aquestes línies, trobem l'aportació de l'assagista Penny Coleman, vídua d'un VietVet que es suïcidà. Titulat *Flashback, Posttraumatic Stress Disorder, Suicide, and the Lessons of War*, el llibre fou criticat per contindre errors històrics i definicions equivocades sobre el TEPT, però resulta interessant pels testimonis de vídues de VietVets que, com el marit de Coleman, es suïcidaren en haver tornat als EUA.⁹⁷

La professora de literatura Carol Acton i la metgessa Jane Potter publicaren al 2015 *Working in a World of Hurt. Trauma and Resilience in the Narratives of Medical Personnel in Warzones*, un llibre interdisciplinari sobre la lectura dels relats de guerra a partir dels escrits i records d'infermers, metges de camp, conductors d'ambulàncies, metges, cirurgians... Abastant des de les Guerres Mundials fins la Segona Guerra de l'Iraq, aquest llibre constitueix una interessantíssima aportació sobre el paper de les dones dins l'Exèrcit en temps de guerra. Les autores fan una dura crítica de la diferència de simbolismes que hi ha entre el Monument a les Dones de Vietnam, el Monument als Veterans de Vietnam –anomenat el Mur–, i el dels Tres Soldats –tres soldats d'ètnies diferents–; tots tres ubicats a Washington DC. Mentre els dos últims fan referència al guerriller mort o caigut, el de la dona representa una infermera cuidant dels ferits, cosa que tancaria a la dona VietVet, per sempre, en un paper d'exclusió històrica, excloent també a malalts i guaridors. Aquestes autores, però, destaquen la importància de l'ofici d'infermeres que les dones VietVets desenvoluparen a Vietnam; una duríssima tasca que comportà que els records de soldats morts i ferits no es quedés al sud-est asiàtic, sinó que les acompanyà en la tornada als EUA. Citant a Norman, asseguren que el TEPT fou la petjada psicològica del seu servei a Vietnam, emfatitzant dos trets del trastorn: records dolorosos i malsons recurrents, i insensibilitat i pèrdua de reaccions emocionals respecte a allò que les rodejava.⁹⁸ «Per a tots els afectats per la guerra, la llar no és un espai separat. No hi ha un retorn». Moltes VietVets ja no eren la mateixa persona quan tornaren a casa; eren algú diferent.⁹⁹ Acton i Potter destaquen que les infermeres de Vietnam i les de les Guerres Mundials es trobaven amb la difícil tasca de combinar la repressió de les emocions per no preocupar els pacients, i aguantar una tensió emocional que per a part del personal mèdic era

⁹⁵ *Ibidem*, p. 67-69.

⁹⁶ Scurfield (2007), p. 172.

⁹⁷ Jones (2008), p. 376-377.

⁹⁸ Acton i Potter (2015), p. 147-151.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 164.

incontrolable. Però en les de Vietnam s'accentuava més; volien deixar anar tot allò que havien presenciat al Vietnam en memòries que no només parlarien del patiment dels combatents com a forma de protesta; també serien una forma de reivindicar el seu trauma de postguerra. El clima polític imperant als EUA jugà a favor i en contra d'aquesta forma de reivindicació, perquè si bé des de sectors antibel·licistes fou ben acollida, moltes VietVets no en volgueren parlar, fet que provocaria que, possiblement, en ocultar-ho, acabessin patint TEPT. Les autores destaquen el cas de la infermera VietVet Lynda Van Devanter –un dels molts testimonis del llibre de MacPherson–, a qui una editorial no li volgué publicar les memòries perquè «ningú vol llegir aquest tipus de llibre». Afortunadament, altres infermeres VietVets sí aconseguiren publicar.¹⁰⁰ Les autores són crítiques amb la categoria de TEPT, ja que consideren que explicar el trauma de guerra es compon de molts factors; és quelcom molt complex com per limitar-ho a una etiqueta.¹⁰¹

4.2. Homosexuals VietVets. El vincle entre allò que s'amaga

Les dones, les minories racials i els gais i lesbianes són els tres col·lectius de veterans més vulnerables a l'hora de patir traumes psicològics. El racisme, el sexisme, els traumes sexuals i les actituds homòfobes segueixen essent freqüents en la societat estatunidenca. Cal no oblidar que el servei militar té molts factors estressants que poden contribuir a formar traumes: falta de privacitat, mala alimentació, incomoditats, esgotament, vigilància constant, nervis i crispació, tensió acumulada, ràbia, ansietat, pressió... L'any 1980, l'Associació Americana de Psiquiatria eliminà l'homosexualitat quan es publicà el DSM-III. En canvi, quan Scurfield publicà l'últim llibre de la seva trilogia sobre Vietnam, un informe recent de l'Exèrcit estatunidenc feia referència a l'homosexualitat com a trastorn mental. Quan el servei militar ha estat obligatori als EUA, l'homofòbia ha estat més intensa cap els soldats barons amb comportaments femenins –no necessàriament havien de ser gais–, assetjats durament pels seus companys. Scurfield diu que no es habitual que els homosexuals que ell havia tractat confessessin haver patit aquest assetjament, però sosté que és necessari per avançar en el cercle de curació, per tal d'obtenir una recuperació postbèl·lica òptima.¹⁰²

La historiadora Heather Marie Stur escrigué al 2022 un capítol per l'obra *Service Denied. Marginalized Veterans in Modern American History*, editada pels historiadors John M. Kinder i Jason A. Higgins. En aquest variat recull de discriminacions en la història de l'Exèrcit estatunidenc, Stur fa un repàs de la lluita dels soldats LGTB pel reconeixement de la seva identitat de gènere; des de la lluita perquè no sigui considerada una malaltia mental ja en la SGM, fins a l'aprovació de

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 153.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 163.

¹⁰² Scurfield (2007), p. 170-173.

milliores en les condicions dels soldats transsexuals a partir de l'Administració Biden. Cal no oblidar que l'Associació Americana de Psiquiatria considerà l'homosexualitat una malaltia mental entre 1952-1973. Stur exposa que els moviments per la igualtat sexual i de gènere en el context contracultural dels anys 60, contribuïren a un cert canvi de mentalitat en l'Exèrcit, més preocupat per les aptituds dels soldats que per la seva orientació sexual, sobretot tenint en compte que, en temps de guerra, la llei ha estat menys severa amb les disposicions homòfobes. En canvi, en temps de pau, no necessitant tant efectius, ha intensificat les mesures en contra de la diversitat de gènere, amb intenses purgues, com els 500 mariners expulsats al 1970. La qüestió de la masculinitat torna a emergir, quan la historiadora exposa el testimoni de Michael Job, un VietVet gai que es va allistar a l'Exèrcit per tal de demostrar la seva virilitat, doncs llavors no estava encara segur de la seva sexualitat, que procurava amagar. Desencantat, en tornar als EUA donà suport al moviment antibel·licista. Més reveladors encara són els casos dels VietVets Bob Yeorgan, tinent coronel que convisqué durant vint anys amb un trauma de guerra que no superà fins que reconegué la seva homosexualitat; i el del sergent Tom Samora, de característiques similars.¹⁰³

La dona VietVet hagué d'enfrontar dues càrregues molt pesades: la de servir en la guerra, i la d'estar en una institució patriarcal i masclista com l'Exèrcit. El seu paper, durant el servei militar, era subordinat al de cuidadora dels ferits, essent el complement del soldat, no un igual. Per molt que l'imaginari patriarcal hagi dibuixat la dona en l'Exèrcit com una figura que el soldat ha de protegir, la realitat és que moltes van ser objecte d'actituds obscenes i sexualment agredides. El fet de ser sol·licitades sexualment no impedí que en tornar se les acuses de “prostitutes” i “lesbianes”. Per tant, tot i que totes les VietVets havien anat a Vietnam com a voluntàries, no se'ls hi reconeixia el seu servei al país. L'estrès del servei o amagar haver fet el servei, foren alguns dels motius pels quals moltes VietVets patiren el TEPT; patint-lo de forma similar als seus homòlegs masculins. Al principi, a moltes els hi avergonyia tenir-lo, però per sort, a mesura que passà el temps, començaren a anar a teràpia. Els homosexuals VietVets patiren una discriminació flexible: la seva orientació sexual era molt qüestionada en temps de pau, però en temps de guerra no tenia tanta importància perquè es necessitaven els seus cossos per a lluitar. Amagar la seva condició, com amagar els efectes traumàtics de la guerra, podien provocar un TEPT doblement difícil d'enfrontar; una doble sortida de l'armari.

¹⁰³ Stur (2022), p. 109-112.

5. ALTRES GRUPS HUMANS. LA QÜESTIÓ RACIAL

El relat de l'home blanc heterosexual no només s'ha de comparar amb el dels dones i els homosexuals, sinó també, òbviament, amb la dels estatunidencs d'altres races –entenguem color de pell– que arriscaren les seves vides pels EUA; uns EUA que, sovint, no els tenien en prou consideració, ja fos per ser negres, hispans, amerindis o AA/PI; per no ser, en definitiva, blancs. Veurem com els VietVets afectats per TEPT d'aquests col·lectius racialitzats, tenen les seves històries diferenciades –o no tant–, de les dels VietVets blancs. Per Scurfield, el racisme és quelcom institucional i estructural a l'Exèrcit dels EUA. Les persones de classe treballadora, pobres, i amb menys formació acadèmica, foren les primeres a ser cridades a files; amb una quantitat de membres de les minories racials que estava molt per sobre del percentatge de població que representaven. Ocorregueren molts incidents racistes que resultaren ser traumàtics pels qui ho patiren; incidents durant l'entrenament bàsic i durant la Guerra de Vietnam. Però malgrat tot, Scurfield en destaca també el costat positiu, ja que l'Exèrcit propiciava que homes i dones es trobessin a si mateixos, fent-se amics de companys d'armes de diferents races.¹⁰⁴

5.1. Afroamericans VietVets. Una guerra que legitimà el Poder Negre

MacPherson exposa com els afroamericans tornaven a casa trobant-se amb problemes que persistien. El servei a Vietnam podia haver servit com a forma de trobar la justícia racial que esperaven, però la realitat era que seguien vivint en situacions de pobresa econòmica i, sovint, de segregació.¹⁰⁵ Dins l'obra editada per Sonnenberg, Blank Jr. i Talbott, el psicoanalista Erwin Randolph Parson defineix els VietVets negres com a “triples supervivents”: per ser negres de descendència però blanc a nivell sociopsicològic; per sobreviure a una aliança amb homes i dones que els menyspreaven per ser negres i descendents d'esclaus; i per sobreviure al trauma de combat i haver de convisque-hi.¹⁰⁶ El canvi cultural als EUA, motivat per la lluita contra el racisme i l'antibelicisme, contribuïa a què molts negres, en base a criteris de discriminacions patides, es sentissin més a prop del poble vietnamita que del poble estatunidenc. La tornada als EUA fou dura, perquè apart de l'estigma que ja duien, s'hi afegiria el d'haver lluitat a Vietnam i la consegüent dificultat per trobar feina. Tot això, en un context d'auge del moviment pels drets civils, va fer que una part de la societat blanca temés la creació d'una guerrilla negra. Un estudi del Congrés dels EUA, que sosté que els VietVets negres i xicanos patiren més alteracions mentals que els seus homòlegs blancs, que l'escenari de guerra en sí mateix ja condicionava més els VietVets negres per tenir TEPT, o que el percentatge de VietVets negres que al 1985 patien TEPT era el doble que el de

¹⁰⁴ Scurfield (2006), p. 71-72.

¹⁰⁵ MacPherson (1984), p. 569.

¹⁰⁶ Parson (1985), p. 361. Dins Sonnenberg, Blank Jr. i Talbott.

VietVets blancs. L'aportació de Parson és especialment rellevant quan detalla els quatre punts pels quals els VietVets negres tendien a tardar més temps en curar-se del TEPT que els blancs: la identificació amb el poble vietnamita com a indesitjables; els canvis sociopolítics experimentats als EUA durant els anys de la guerra; l'experiència del racisme; i que els seus mèrits de guerra no fossin reconeguts, cosa que es demostraria amb mals treballs i baixos salaris.¹⁰⁷

Lembcke fa una aportació fonamental per entendre el context en què el TEPT afectà a tants VietVets negres. Les casualitats històriques són tan apassionants com capricioses: l'abril de 1971, dos mesos després que la Winter Soldier Investigation tingués lloc a Detroit, Dwight Johnson, un VietVet afroamericà d'aquesta ciutat, moria abatut a trets quan intentava atracar una licoreria a punta de pistola. Si els mitjans de comunicació no volgueren cobrir la investigació organitzada pel VVAW, el *New York Times* en canvi sí publicà en portada un mes després la història de Johnson. No era un VietVet normal i corrent: medalla d'honor pel Congrés al 1967, durant el servei a Vietnam havia travessat la línia de foc quan la unitat de tancs a la que pertanyia era atacada per tropes vietnamites, eliminant a molts enemics. Aquesta experiència provocà que acabés hospitalitzat amb una camisa de força. Quan tornà a Detroit no aconseguí feina fins que no rebé la medalla, però tornà a l'Exèrcit com a relacions públiques; ocupació que no li durà, ja que els metges de la VA li diagnosticaren depressió per problemes d'adaptació post-Vietnam. Quan sortí de l'hospital al març del 1971 amb un permís de tres dies, ja no tornà. Lembcke no té clar quins foren els motius pels quals el *Times* decidí publicar la notícia en portada. Era perquè era necessari parlar dels veterans morts per contrarestar l'altaveu que els veterans antibel·licistes tenien amb VVAW? O per altra banda, precisament per això, la imatge d'un veterà negre qualificat embogit políticament –de forma antibel·licista, s'entén– era la millor propaganda per desacreditar els VietVets contraris a la guerra? En tot cas, aquest creixent –i segurament tàctic– interès dels mitjans pels veterans “embogits” va fer que el fenomen dels VietVets amb desordres mentals arribés al gran públic. I això començà, sobretot, amb la mort del condecorat Johnson.¹⁰⁸

Entre els anys 1964-1967, la població negra representava aproximadament el 10% de qui vivia als EUA, però el 16-17% de les tropes de combat al Vietnam eren d'aquest color, representant un 22% del total de baixes en aquest període. Citant Eisenhart, Scurfield adverteix d'un racisme que ja començava als camps d'entrenament, un entrenament caracteritzat per la destrucció de l'autoestima, obeir al superior, o una masculinitat homòfoba. La violència i les dinàmiques agressives eren repetidament emprades per tal que la dominació sobre els reclutes fos assolida, forçant la situació fins el límit. Encara que aquest racisme en el camp d'entrenament anava dirigit als asiàtics, també incrementava l'odi entre blancs i negres. Molts VietVets negres havien arribat a

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 366-370.

¹⁰⁸ Lembcke (1998), p. 107-108.

la conclusió que estaven lluitant una guerra de blancs en un país del Tercer Món, i més tenint en compte que als EUA s'estava lliurant una cruenta lluita per la consecució dels drets civils. Això va fer que hi hagués un acostament entre aquests soldats i els AA. És important assenyalar que l'assassinat de Martin Luther King Jr. no només va encendre els ànims dels afroamericans en sòl estatunidenc; també la comunitat negra combatent a Vietnam rebé amb amargura la notícia, i la idea del Poder Negre començà a planar sobre els afroamericans que es trobaven allí.¹⁰⁹

5.2. Hispanoamericans VietVets. Comunitat, susceptibilitat, ànsia de patriotisme i negació de la feblesa

Fou en el treball de Sonnenberg, Blank Jr. i Talbott que es feren les primeres aportacions sobre com el TEPT havia afectat als hispanoamericans d'EUA que serviren a la Guerra de Vietnam. El psicòleg clínic Gregorio Piña sosté que, tot i ser una afirmació qüestionada, pels hispànics la família té una importància primordial, entenent per família tant la d'origen, la de sang, l'extensa i, fins i tot, la família dels amics més íntims. Aquest fet hauria ajudat a què molt problemes psicològics fossin menys greus en les comunitats hispanoamericanes, degut al potent suport emocional donat per part d'unes estructures familiars fortes. Però tot i això, aquesta força de llaços familiars podia ser una arma de doble fil, ja que lligava molt a la comunitat, i un cop en sortien, les seves relacions amb subjectes no hispànics podien caracteritzar-se per certes reserves; i això, en sessions de teràpia en grup, podia fer que es mostressin més introvertits. Piña sosté que els VietVets hispans emmascaraven el TEPT amb paranoia, masclisme, postures defensives o negant els símptomes.¹¹⁰ Això comportava també un altre problema, i és que els grups de teràpia permetien als veterans identificar-se entre ells a través de les seves xacres; però en el cas dels hispans en procés d'aculturació als EUA, això podia resultar contraproductiu ja que la identificació amb altres membres del grup no es podia percebre igual. Piña destaca, però, que la importància dels llaços familiars feia que esposes i familiars participessin més en els estudis i entrevistes fetes per psicòlegs i psiquiatres. De vegades, l'abús d'alcohol i drogues impedia podia diagnosticar correctament si tenien TEPT o no. Un altre aspecte fonamental del que explica Piña és que l'experiència de curar el TEPT ha d'incorporar-se a la identitat cultural, perquè així els aspectes de curació puguin ser aprovats culturalment.¹¹¹

No tornarem a trobar una aportació destacable sobre el TEPT i els VietVets en la comunitat hispanoamericana fins que el 2017 l'historiador Steven Rosales publicà *Soldados Razos at War. Chicano Politics, Identity, and Masculinity in the U.S. Military from World War II to Vietnam*. En

¹⁰⁹ Scurfield (2006), p. 72-78.

¹¹⁰ Piña. (1985), p. 392. Dins Sonnenberg, Blank Jr. i Talbott.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 397-400.

el llibre, aquest veterà de la Marina estatunidenca parla d'experiències personals i col·lectives d'altres hispanoamericans. És destacable que aquest col·lectiu cregués que servir a l'Exèrcit reforçaria el seu dret de ciutadana estatunidenca, i que la societat els percebria com a ciutadans de ple dret. Aquesta idea de sentir-se més estatunidencs a través del servei militar és el nexa que uneix el llibre de l'historiador, a través de la SGM, la Guerra de Corea, i la Guerra de Vietnam. Com Piña, Rosales destaca l'abús d'alcohol per part dels VietVets hispans, com també els molts casos de TEPT. Un TEPT que es curava a través dels serveis psiquiàtrics i mèdics que proporcionava la VA, una administració sobre la qual l'autor sosté que hi ha valoracions ambivalents, ja que fou de gran ajuda per ells, però també s'ha discutit si les ajudes i diagnòstics eren els més adequats; queixes que han vingut fins i tot dels veterans més patriotes. La insensibilitat cultural i la falta de personal bilingüe podia ser un motiu pel qual els veterans hispans no acudissin als serveis de salut de la VA, sobretot els de la SGM; però mentre aquests tenien una visió relativament positiva del tracte rebut cap a ells i les seves famílies, el VietVet era més procliu a assenyalar les pràctiques discriminatòries. De fet, alguns veterans hispans sostenien que, havent estat acostumats a ser mal rebuts per la societat estatunidenca i l'Exèrcit, els veterans més vells es queixaven menys que els joves. Per Rosales aquesta idea pot ser discutible, però té part de sentit i contribuïa a les petjades psicològiques que el servei militar deixava en els veterans hispans.¹¹² Comportaria, al mateix temps, una transformació ideològica dels VietVets hispans, amb una visió més crítica dels EUA; desafiant, en certa manera, el patriotisme dels seus pares.¹¹³ Un exemple d'això ho trobem en què els serveis militars de dotze mesos fragmentaven les comunitats, obligant els combatents a tenir una posició individual; posició individual que fomentava el qüestionament de les polítiques estatunidenques i provocà dissidències. Les mostres de suport al Partit de les Panteres Negres es van fer habitual entre els combatents hispans, com també l'acceptació d'un creixent nacionalisme cultural que comportà un orgull racial que dugué a la solidaritat racial, desafiant la distinció racista dels lavabos entre blancs i no blancs. Joe Rodríguez, un VietVet xicano, sostenia que, respecte a haver lluitat a Vietnam, «l'únic [en] què m'ha beneficiat ha estat l'experiència de passar per alguna cosa que em digués la “veritat”. I ningú em deia la veritat. Vaig haver d'aprendre la veritat amb aquesta experiència».¹¹⁴ Les postures dels VietVets hispans, però, són molt variades.

Com hem vist anteriorment, la masculinitat perduda –o discutida, o en posició fràgil– és una característica de la Guerra de Vietnam. El masclisme comentat per Piña semblava ser un tret bastant habitual en els VietVets hispans i, de fet, molts d'ells es negaven a anar als centres de salut perquè consideraven que un home fort sabia cuidar-se de sí mateix.¹¹⁵ El testimoni d'Alfredo Veja, VietVet

¹¹² Rosales (2017), p. 158-162.

¹¹³ *Ibidem*, p. 175-176.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 195-199.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 160.

afectat pel TEPT, que assegurava que els mexicans no van al metge, és, doncs, revelador:

No sabia com n'havia estat de terroritzat. Vaig tardar anys en deixar d'estar terroritzat... Vaig tenir malsons durant anys... No creia que jo pogués tenir TEPT. Pensava, sóc un maleït advocat, guanyo molts diners, escric llibres... Però tinc problemes per a ser emocionalment honest. Tinc problemes amb les dones perquè sóc membre d'una tribu masculina, i a Vietnam, estava en una tribu masculina. Jo era perfecte per aquest motiu. Ara, m'ha costat molta feina ser emocionalment honest i aprendre com comunicar-me amb la gent.¹¹⁶

5.3. Amerindis VietVets. La força de la tradició

Scurfield parla dels amerindis que participaren al seu programa de tractament del TEPT. Això despertà en aquest treballador social la curiositat pels rituals de curació tradicionals amerindis i aquells qui les practicaven amb veterans de guerra, arribant a participar fins i tot en pow-wows.¹¹⁷ El programa contractà un curador tradicional de la tribu Kalama i un metge veterà sioux, per tal de crear un ambient més proper amb els VietVets amerindis. Als camps de l'hospital, el primer grup d'amerindis hi construï una cabana de suor,¹¹⁸ que molts d'ells complementaren amb el tractament dirigit per Scurfield, cosa que considera molt important tant pels pacients amerindis, com pels que no ho eren. A Port Angeles (Washington), es realitzà una experiència semblant, incloent-hi vivències en mig de la natura salvatge. Amb tot, alguns amerindis es queixaren que aquests tractaments rituals es duguessin a terme fora del context i la cultura ameríndia i, fins i tot, amb no amerindis. Molts amerindis, però, hi estaven a favor, i pacients VietVets no amerindis asseguraven que participar-hi els hi havia resultat positiu.¹¹⁹

L'etnòleg Lawrence W. Gross publicà al 2007 un article en el qual destacava la importància de com les experiències dels VietVets amerindis podien ajudar als veterans amerindis de les guerres d'Afganistan i l'Iraq. De tots els grups ètnics que participaren a la Guerra de Vietnam, el dels amerindis fou el que pagà un preu més alt pel que fa a casos de TEPT respecte a la proporció de població. També un 81% dels VietVets amerindis tenia problemes amb l'alcohol, i un 80% assegurava tenir depressió. Les teràpies de curació tradicional els ajudaren a crear una sensació de connexió temporal, espacial i d'identitat grupal, cosa que els posaria en harmonia amb tot allò que hi ha al cel i a la terra. Des d'un punt de vista psicològic, la clau estaria més en el fet cultural. Gross cita a Holm, qui assegura que els rituals amerindis tenen el poder de curar els veterans a través de cerimònies en què els veterans s'acosten a la tribu, establint un compromís amb la cultura; una

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 169.

¹¹⁷ Cerimònia religiosa ameríndia.

¹¹⁸ Barraca de perfil baix amb forma de cúpula, feta amb materials naturals, on s'hi celebren cerimònies ameríndies.

¹¹⁹ Scurfield (2004), p. 104-105.

forma pels veterans de purgar la marca de la guerra i reintegrar-se a la societat. Aquests rituals també servien perquè les comunitats honressin als veterans pel seu sacrifici, donant així un sentit i un propòsit al servei militar. Per tant, la cerimònia de la cabanya de suor pretenia que els VietVets reconeguessin allò que havien fet a la guerra, per esser perdonats i que l'experiència els hi servís per promoure el bé comú. Aquestes cabanyes, doncs, seguien unes dinàmiques molt semblants als grups de teràpia, si bé els amerindis hi cantaven cançons tradicionals. Sovint tenien revelacions durant el ritual, produint-se un alliberament d'emocions i acceptació per part dels altres. Com un renaixement espiritual i personal. El benefici personal i col·lectiu dels pow-wows semblaria, doncs, fora de dubte. Citant Silver, Gross presenta els quatre punts claus dels pow-wows que ajudaren els VietVets amerindis a curar-se del TEPT: Crearen un fort sentiment d'identitat comunitària; feren que la comunitat valorés les experiències dels veterans; els veterans s'animaren a explicar les seves experiències, essent per a molts el primer lloc on ho feren; i representà la tornada real a casa per ells, ja que molts no es sentiren ben rebuts quan tornaren de Vietnam. Citant a Silver i Wilson, Gross destaca la importància de les famílies i les comunitats en aquests esdeveniments, per reconèixer al "guerrer" en el seu nou paper a la tribu, pel suport grupal i la integració de les experiències traumàtiques, i pel vincle establert entre la comunitat i els veterans.¹²⁰

5.4. AA/PI VietVets. La dificultat de compartir el color de pell de l'enemic

La primera aportació la trobem de la mà dels psiquiatres Lynn R. August i Barbara A. Gianola, que l'any 1987 publicaren un article comparant els símptomes traumàtics dels refugiats del sud-est asiàtic residents als EUA, amb els dels VietVets; constatant que tots dos col·lectius presentaven similituds, ja que passaren per experiències duríssimes durant la Guerra del Vietnam. La d'August i Gianola és la primera aportació que destaca les dificultats dels refugiats del sud-est asiàtic als EUA, com ara la pobresa, l'analfabetisme, la dependència de les ajudes públiques, l'aïllament, el canvi sociocultural, les barreres lingüístiques, o la pèrdua d'autoestima; dificultats que, junt amb les experiències de guerra, serien fonamentals per entendre els problemes de salut mental que patien.¹²¹ Aquestes dificultats d'adaptació s'arrossegaven des de feia dotze anys, i els autors apuntaven la importància d'unificar esforços entre professionals, per tal de treballar en polítiques públiques, programes planificats, i serveis assistencials, que poguessin ajudar en l'assentament de la comunitat asiàtica als EUA.¹²²

Scurfield ens torna a parlar de la seva experiència a la Guerra del Vietnam, on va poder comprovar com el racisme era quelcom molt arrelat a l'Exèrcit. Ben aviat va poder comprovar com

¹²⁰ Gross (2007), p. 376-382.

¹²¹ August i Gianola (1987), p. 820-821.

¹²² *Ibidem*, p. 829-830.

una quantitat considerable del personal militar estatunidenc no tan sols sentia animadversió cap els vietcongs, sinó cap a tota la població vietnamita en general. Aquest racisme, per Scufield, és quelcom que pren força cada cop que els EUA entren en guerra. El treballador social també ha vist com patien aquest racisme els VietVets hawaiians d'ètnia PI, durant els entrenaments per anar a la guerra, quelcom que va poder comprovar en unes sessions de teràpia en grup a Hilo (Hawaii), on la majoria d'assistents formaven part d'aquesta ètnia. Resulta especialment destacable quan sosté que hi ha una associació clara entre el racisme patit pels VietVets AA, i el trauma de guerra del TEPT. El racisme, com ja s'ha assenyalat, era present des de bon començament als camps d'entrenament. “Ulls d'esclatxa”, “ulls inclinats”, “mala mort”, “charlies”, eren alguns dels insults que s'hi sentien, i anaven dirigits als vietcongs, però, per extensió i per la naturalesa racista, a tota la població vietnamita. La denigració de la cultura vietnamita s'entengué com quelcom natural. Les condicions extremes del camp contribuïen a normalitzar-ho. El racisme no existia al camp de batalla, però sí al campament. De fet, la idea d'igualtat entre soldats no feia més que incrementar aquesta tensió.¹²³ Posant com a exemple un grup de teràpia de Honolulu (Hawaii), Scurfield demostra que el factor més determinant del TEPT en els VietVets AA foren els episodis racistes soferts, i no tant l'estrès relacionat amb el combat. L'autor considera que aquest racisme seguia vigent en el moment d'escriure el seu llibre, trenta anys després d'acabada la Guerra de Vietnam.¹²⁴

Schulzinger, per la seva part, explica l'èxode massiu de vietnamites que emigraren als EUA al finalitzar la Guerra de Vietnam. El temor a represàlies de les Forces Armades Populars d'Alliberament i el FNA, provocaren que milers de vietnamites que havien treballat per la República del Vietnam, i tot d'organismes estatunidencs –el govern, l'Exèrcit, constructores, dotzenes d'agències patrocinades pels EUA– marxessin del país asiàtic. Al llarg de la següent dècada, centenars de milers de vietnamites començaren una nova vida al país nordamericà, esdevenint, amb les següents generacions, més d'un milió, fent arrels com a estatunidencs. Per l'historiador, aquests vietnamites formen part de la memòria de la Guerra de Vietnam. La guerra entre Vietnam i la Xina provocà que, al 1978, la població xinesa de Vietnam fos expulsada del país, escampant-se per altres països del sud-est asiàtic, arribant a l'escandalosa xifra de 300.000 persones refugiades a mitjans de 1979. La terrible situació d'aquests refugiats comportà que es celebrés una conferència de 75 països el juliol de 1979 a Ginebra. El vicepresident estatunidenc Walter Mondale, molt indignat amb la situació, proposà als països participants d'augmentar el nombre d'acollits. Els EUA acceptaren duplicar la quota anual fins als 168.000. L'ACNUR elaborà un pla que permeté l'evacuació d'aquests vietnamites entre Vietnam, els països veïns, i els països d'acollida. Schulzinger detalla experiències de vietnamites que, fugint del Vietnam, havien patit experiències horribles, com ara

¹²³ Scurfield (2006), p. 69-77.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 83-84.

gana, saqueigs, violència física, assassinats i, sobretot, violència sexual; tant contra adults com contra menors. A finals de l'any 1980, els últims refugiats vietnamites abandonaven el sud-est asiàtic. En aquella època la comunitat vietnamita estatunidenca tenia problemes per trobar feina, ja que molts dels seus membres eren treballadors de coll blanc que, a més a més, tenien problemes amb la llengua anglesa. Acceptaren feines com a personal de la neteja o netejant plats, cuinant o en treballs manuals; molts recorregueren a l'assistència pública. Asseguraven que allò que més els hi costava com a nousvinguts era ser acceptats pels autòctons. Un sentiment d'amargor per haver lluitat al costat dels EUA i no haver estat correspostos començà a fer-se més patent en AA d'EUA. La població autòctona, per la seva part, temia que els AA seguissin ressentits amb ells pel cost de la Guerra de Vietnam; i que entre 1975-1981 l'atur als EUA pugés del 7% a l'11%, no ajudà a alleujar aquest sentiment. Que en el sector industrial hi hagués llocs de treball d'estatunidencs blancs que anessin a parar a mans de japonesos, atjà la fúria racista als EUA, per molt que els vietnamites fossin tradicionalment una societat rural allunyada del Japó. Foren, fins i tot, acusats de ser agents comunistes encoberts.¹²⁵

La historiadora Sabrina Thomas publicà l'any 2021 *Scars of War. The Politics of Paternity and Responsibility for the Amerasian of Vietnam*, un llibre on s'examinen les decisions polítiques estatunidenques a l'hora de denegar la ciutadania als AA de Vietnam, per molt que fossin fills de pares estatunidencs i mares vietnamites nascuts als Vietnam. La comunitat AA resident a Vietnam comptava amb moltes persones orfes, abandonades, o sense llar. El 1983 es descobrí que més de 250 AA dormien als carrers de Ciutat Ho Chi Minh. El cas sobre la situació dels AA a Vietnam que més escandalitzà la societat estatunidenca fou la fotografia de 1985 que *Newsday* publicà de Le Van Minh –emprada per Thomas com a portada del llibre–, un nen amb greus deformitats a les cames i amb la columna torta, que pidolava als carrers de la capital vietnamita. De fet, si Minh pogué viatjar als EUA fou per una qüestió humanitària, amb l'objectiu de millorar la seva qualitat de vida.¹²⁶ La seva conversió en ciutadà estatunidenc el convertí en un fenomen mediàtic. La realitat, però, era més dura, i l'adaptació de Minh als EUA el dugué a passar per fins a tres cases d'acollida, fins que el 1989 s'instal·là definitivament a San José (Califòrnia) amb la seva mare acabada d'emigrar i els seus germanastres. Amb tot, el cas de Minh obrí les portes per a una nova legislació més favorable pels AA residents a Vietnam.¹²⁷ La Llei de Retorn dels AA, aprovada al 1988, establí un acord bilateral entre els EUA i Vietnam per tal que els AA de Vietnam nascuts entre 1962 i 1976 poguessin emigrar, junt amb els seus parents, als EUA.¹²⁸

Thomas exposa que un estudi de Bemak, expert en salut mental, conclou que el 14% dels

¹²⁵ Schulzinger (2006), p. 111-120.

¹²⁶ Thomas (2021), p. 181-184.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 198-204.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 213.

AA reubicats als EUA haurien intentat suïcidar-se, quelcom que aquest expert assegurarà no haver vist en cap altre grup de refugiats. Això coincidiria amb la indignació de la VA de VietVets, que en un informe es queixava de la mala gestió del PRPC (Philippine Refugee Processing Center), un centre de Morong (Filipines) on s'instal·laren els AA vietnamites a l'espera d'arribar als EUA. Segons VA, els nens AA, nens estatunidencs, haurien viscut en camps amb molt males condicions, amb falta de menjar i aigua, en barraques fetes d'amiant, convivint amb desconeguts, rodejats de coaccions i amb por. A més a més, no tingueren allí una preparació per adaptar-se als EUA, reforçant la impotència que sentien, preparant-los més com a súbdits que com a ciutadans, ubicats en guetos urbans estatunidencs. Aquesta experiència faria que aquests nens és sentissin més refugiats que estatunidencs de ple dret.¹²⁹

Els afroamericans no veieren recompensat el seu sacrifici a la Guerra de Vietnam amb l'esperada justícia racial que tant anhelaven. Les desigualtats socials i econòmiques seguiren allí, a pesar que molts d'ells havien lluitat exemplarment, com el malaurat i condecorat Dwight Johnson, afectat de síndrome post-Vietnam. Els hispanoamericans cercaven en la guerra el reconeixement fàctic com a ciutadans estatunidencs, fet que massa sovint no era correspost per part de l'Amèrica blanca. La importància dels vincles de sang contribuï a què molts afectats pel TEPT poguessin recuperar-se, tot i que, en contrapartida, a molts d'altres els hi costà fer teràpia per l'arrelament masculista en molts hispans, que no volien mostrar la seva vulnerabilitat en públic. Trobem un gir curiós quan veiem que el tractament del TEPT en la comunitat ameríndia es combinava amb rituals tradicionals. El fet cultural, doncs, es mostra en aquesta grup humà de VietVets com el que té la petjada més forta. Els AA/PI visqueren, en certa manera, la traïció per part dels seus germans estatunidencs, ja que el sacrifici d'haver-los donat suport no es veié degudament recompensat ni pels que hi col·laboraren, ni pels nens amb pares estatunidencs. Els durs exilis i les dures adaptacions als EUA convertiren aquesta comunitat en la més traumatitzada psicològicament. La majoria d'aquests grups racialitzats es trobava, sovint, amb la dicotomia de servir el seu país quan, en realitat, la seva situació era més propera a la del poble vietnamita.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 230-232.

6. CONCLUSIONS

Com hem vist a la introducció d'aquest estat de la qüestió, a finals dels anys 60 i principis dels 70, la bibliografia sobre la Guerra de Vietnam es centrava en la inconsistència de les causes que dugueren a l'esclat del conflicte i la impossibilitat de guanyar-la. El síndrome post-vietnam, en cas de ser-hi present, no tenia un paper destacable. Fou a través de la psiquiatria que trobarem, de la mà de Lifton, la primera aportació sobre un fenomen social tan cabdal com el dels VietVets que tornaven trastornats als EUA; molts pel que havien vist –o fet– a My Lai el 1968. Lifton, i altres psiquiatres com Shatan, adoptaren una posició combatent i antibel·licista, empàtica amb els veterans afectats. La innovació en els mètodes psiquiàtrics, a través de grups de teràpia on els VietVets podien exposar les seves experiències en un espai segur, rodejats d'iguals, anant més enllà de l'aplicació de noves tècniques psiquiàtriques. Això comportà el compromís polític d'aquests psiquiatres, mobilitzant-se en la consecució d'una categoria psiquiàtrica que reconegués específicament el trastorn dels veterans de Vietnam. És obvi, doncs, que estem parlant d'una lluita que s'emmarcava en el context de les mobilitzacions antibel·licistes que durant els anys 60 i 70 havien sacsejat la realitat sociopolítica dels EUA. Aquest compromís, però, implicava una clara subjectivitat per part de Lifton, cosa que podia dur-nos a qüestionar el rigor científic del seu llibre.

Als anys 80, amb el TEPT ja reconegut com a trastorn mental dins el DSM-III, la bibliografia que hi girés al voltant seguia orfe d'aportacions per part de les ciències socials; si bé és cert que Leventman era sociòleg i el llibre que edità amb Figley tenia aportacions d'historiadors, com C. Smith. Com passà amb l'aportació de Lifton, les obres de Figley i Leventman, Schnaier, Sonnenberg, Blank Jr. i Talbott, i Matsakis des de la psiquiatria, i la de MacPherson des del periodisme, ofereixen testimonis orals que són una font inestimable per a l'historiador. La història explicada pel subjecte, doncs, seguia essent quelcom importantíssim. En general, mirant-ho des del prisma de les ciències socials, els 80 es caracteritzaren per una bibliografia sobre el TEPT molt basada en les experiències personals i expositiva dels mals socials que patien els VietVets; però amb discursos menys contundents que els de Lifton, tan caracteritzat per la radicalitat antibel·licista i la forta crítica a l'*establishment* governamental. També hi trobem les primeres aproximacions que no són relats d'homes blancs, sinó de dones i de persones de diferents ètnies dels EUA que fan sentir les seves veus, com trobem en les aportacions d'Schnaier, MacPherson, Ott, i Matsakis –crec que és important apuntar que aquests quatre autors són dones–; o de Piña, Parson, i August i Gianola.

A partir dels anys 90, les ciències socials entraren amb força en l'estudi de les qüestions socials referides al TEPT, com també una crítica a la postura tradicional i ortodoxa, amb aportacions pròximes al revisionisme. Dean Jr. i Price, com a historiadors, i Scott, Karner i

Lembcke, com a sociòlegs, presentaren aportacions sobre l'origen del síndrome post-Vietnam, les reclamacions per al reconeixement, el VVAW, els recursos públics... Sense descuidar el testimoni dels subjectes. Apart d'explicar els processos esmentats, els autors entraren en tot allò que girava al seu entorn. S'ha demostrat que les semblances dels VietVets respecte els veterans de les Guerres Mundials eren moltes més de les que hom podia pensar, però la diferència principal radicava en què el clima d'agitació propiciat pel moviment antibel·licista i la lluita pels drets civils, unides a la derrota de Vietnam, contribuïren a dibuixar un veterà perdedor, feble, traumatitzat; causes que podrien servir per legitimar una categoria protectora: el TEPT. Un TEPT molt associat a la imatge del “veterà escopit” i estigmatitzat. Aquí ens trobaríem amb el debat entre les postures tradicionals, defensades principalment per Lifton, MacPherson i Karner, enfront de postures més revisionistes, com serien les de Dean Jr. i Lembcke. Aquests últims sostenen que aquesta imatge és quelcom més propi de la cultura popular que no pas una realitat. Costa establir quina de les dues postures s'acosta més a la realitat, però no seria descabellat proposar la hipòtesi que, mentre els tradicionals posen un èmfasi qualitatiu –els testimonis de marginació social dels VietVets són reals, ho visqueren a la pròpia pell–, el dels revisionistes seria quantitatiu –a base d'estudis i estadístiques es demostraria que els casos de marginació eren més aviat pocs–. A diferència, però, de la postura militarista de Dean Jr. –relativitzant l'atac a civils vietnamites en base a què l'enemic era difús; o criticant que la figura del soldat ras tingui més importància que la del general, en base a què llegir les tàctiques militars és més important que el sentimentalisme de les memòries–, Lembcke, en canvi, és crític amb la Guerra de Vietnam i tendeix a elogiar el paper del VVAW en la consecució de la fi de la guerra. La seva posició sobre com la cultura popular pot modificar, amb el temps, els testimonis orals, és més que destacable. Les qüestions referents a la masculinitat, el sexe i el gènere, començaren a agafar embranzida, amb aportacions fonamentals de Karner, respecte a la ferida que representà la pèrdua de la guerra per la masculinitat patriarcal i hegemònica fins aquell moment; o Price i Knox, amb un completíssim article sobre la situació social de les dones VietVets. A la dècada dels 90, però, es troben a faltar més aportacions ètniques.

Scurfield és l'autor més destacable de la primera dècada del segle XXI, per la densitat de la seva trilogia, i en la qual hem inclòs aportacions a tots els capítols. Uns vint-i-cinc anys després que el TEPT entrés al DSM-III, Scurfield publicà una obra completíssima que representava una mirada fresca sobre el fenomen, des de la descripció dels símptomes, passant per les experiències en les teràpies –entre elles els terapèutics viatges de retorn a Vietnam al 1989–, la consideració de les dones VietVets, o les particularitats de tractar pacients racialitzats amb TEPT. En general, però, la dècada ens oferí aportacions més relacionades amb la dimensió simbòlica del TEPT, amb la construcció social d'aquest trastorn. El treball de Hawley proposà que no hi havia tantes diferències

entre els veterans de les Guerres Mundials i els de Vietnam, i que la masculinitat es confrontà directament amb la feminitat, com a adversària, amb una virilitat no assolida com a flashback que connectaria el fracàs de la masculinitat patriarcal amb el TEPT. Schulzinger oferí una de les obres més transversals d'aquest TFG. Des d'una posició ortodoxa, aquest historiador exposà l'evolució dels suports institucionals cap als VietVets durant els anys 80, i són destacables les aportacions que fa respecte a l'augment de tensió racial entre els afroamericans i el dolorós èxode i marginació dels AA/PI; quelcom no habitual en autors blancs. En general, en aquesta dècada les aportacions sobre la qüestió racial anaren en augment. I posteriorment, no canviaria.

Els últims tretze anys s'han caracteritzat per donar protagonisme als grups humans que s'havien quedat, en bona mesura, apartats en la bibliografia anterior. Acton i Potter amb les dones, Rosales amb els hispanoamericans, Thomas amb els AA, i Stur amb els homosexuals, han contribuït a ampliar el ventall de possibilitats i han fet més divers i interessant l'estudi del TEPT des de les ciències socials –si bé les aportacions pel que fa a la comunitat LGTBIQ+ segueixen essent escasses –. Hem pogut veure com les seves aportacions han reflectit, en bona part, la inferioritat de la seva condició de VietVets enfront de l'home blanc, una constatació que s'afegeix a la llarga llista de greuges que l'Amèrica blanca ha comés contra l'"altre". Cal dir, però, que lluny d'un fort antipatriotisme o ressentiment cap als EUA com a símbol o nació, els membres d'aquests grups humans no s'averonyien, en general, d'haver lluitat pel seu país. Més enllà de la indiscutible discriminació per raó de sexe, gènere, o ètnia, compartiren, en una mesura similar, dificultats i patiments molt semblants als de l'home blanc heterosexual; dificultats i patiments com el TEPT. No oblidem, tampoc, que en línies generals els autors parlen de col·lectius als quals pertanyen, és a dir: la subjectivitat, la interpel·lació entre l'autor i el tema que tracta, estan ben presents; quelcom propi de les últimes dècades.

Des de la seva entrada al DSM-III el 1980, el procés de creació i la naturalesa del TEPT han estat objecte de debat; un debat que en les ciències socials començà al 1990 amb Dean Jr., seguit per Lembcke al 1998 i Hagopian al 2009. Des del 2011 hi ha hagut més aportacions per part de nombrosos autors. Shay, Sánchez Menchero i Napoli n'han discutit la terminologia i si la denominació d'aquest trastorn és adequada com a diagnòstic. Acton i Potter n'han assenyalat les limitacions. Gerber el considera l'instrument d'un grup de psiquiatres per tal de polititzar la psiquiatria. Lembcke, l'última aportació cronològica d'aquest TFG, veu el TEPT com una construcció social, construcció a partir d'uns imaginaris que ressonen encara avui. És el TEPT una categoria psiquiàtrica, o una construcció social marcadament política? Tenint en compte que, en la vida en societat tot podria ser susceptible de ser anomenat "construcció social", i que el fet que els tractaments ajudaren als VietVets diagnosticats seria suficient per anomenar-la "categoria

psiquiàtrica”, potser apostar per un terme mig no seria inoportú. Sigui com sigui, les aportacions dels anys 70 i 80 sostindrien que és una categoria psiquiàtrica, mentre que a partir dels 90, la tesi de construcció social polititzada començà a guanyar pes. Però si aquesta última venia sovint de posicions revisionistes, no cabria també la possibilitat que fossin proposades amb certa subjectivitat, donat que les suposades connotacions polítiques del TEPT serien ideològicament contràries? És un debat interessant. On es trobarien, els autors? Segurament Lifton i els psiquiatres dels 70 i 80, MacPherson, Karner i Scurfield, representarien la visió tradicional ortodoxa; Dean Jr. la revisionista; i Hagopian, Lembcke, Shay, Acton i Potter, i Gerber, entre d'altres, tota una sèrie de posicions molt diverses, que no trobarien encaix en els dos grups dominants de la historiografia de la Guerra de Vietnam, sinó, possiblement, en el postrevisionisme.

Però més enllà dels debats sobre si el TEPT hauria d'entrar o no als manuals de diagnòstic psiquiàtrics, o de la politització de la psiquiatria, el TEPT resulta d'allò més interessant com a fenomen social; en aquest cas en un context determinat: la salut mental dels soldats que tornaven a casa després d'haver estat a la Guerra de Vietnam. Ens interessa el TEPT perquè la seva reclamació com a categoria psiquiàtrica fou símptoma de com una part de la població estatunidenca estava enfadada amb la guerra i les seves conseqüències; ens interessa el TEPT per la dimensió social i allò que li donà forma, més enllà de si és una categoria psiquiàtrica escaient; ens interessa el TEPT com a resposta a la impunitat d'uns poders governamentals que es desentengueren de la salut mental d'uns ciutadans que, tot i tornar als EUA, no tornaren del tot.

BIBLIOGRAFIA

- ACTON, Carol i POTTER, Jane. *Working in a world of hurt. Trauma and resilience in the narratives of medical personnel in warzones*. Manchester University Press. Manchester. 2015.
- ALEKSIÉVITX, Svetlana. *Els nois de zinc*. Raig Verd Editorial. Barcelona. 2013 [1989].
- ANDERSON, David L. i ERNST, John (Eds.). *The War That Never Ends. New Perspectives on the Vietnam War*. University Press of Kentucky. Lexington. 2007.
- ASHBY, Hal (Dir.). *El regreso [Coming Home]*. Jerome Hellman Productions i Jayne Productions Inc. 1978. (Home Entertainment Universal Pictures [DVD]. Madrid. 2007).
- AUGUST, Lynn R. i GIANOLA, Barbara A. *Symptoms of War Trauma Induced Psychiatric Disorders. Southeast Asian Refugees and Vietnam Veterans*. "The International Migration Review", Vol. 21, 3 (1987), p. 820-832.
- BRADLEY, Mark Philip. *Imagining Vietnam and America. The Making of Postcolonial Vietnam. 1919-1950*. University of North Carolina Press. Chapel Hill. 2000.
- BRIGHAM, Robert K. *Guerrilla Diplomacy. The NLF's Foreign Relations and the Viet Nam War*. Cornell University Press. Ithaca. 1998.
- CAPUTO, Philip. *A Rumor of War*. Ballantine Books. Nova York. 1977.
- CATTON, Phillip E. *Refighting Vietnam in the History Books. The Historiography of the War*. "OAH. Magazine of History", Vol. 18, 5 (2004), p. 7-11.
- CHALSMAN, H. William. *The chambers of memory. PTSD in the life stories of the U.S. Vietnam veterans*. Jason Aronson. Northvale. 1998.
- CIMINO, Michael (Dir.). *El cazador [The Deer Hunter]*. EMI Films i Universal Pictures. 1978. (Universal Pictures [DVD]. Madrid. 2008).
- COLEMAN, Penny. *Flashback. Posttraumatic stress disorder, suicide, and the lessons of war*. Beacon Press. Boston. 2006.
- DAVIS, Ossie (Dir.). *Comando antidroga [Gordon's War]*. Palomar Pictures. 1973. (Fox Video Española [VHS]. Madrid. 1991).
- DEAN JR., Eric T. *The Myth of the Troubled and Scorned Vietnam Veteran*. "Journal of American Studies", Vol. 26, 1 (1992), p. 59-74.
- ELLIOTT, David W.P. *The Vietnamese War. Revolution and Social Change in the Mekong Delta. 1930-1975*. M. E. Sharpe. Armonk. 2003.
- ELLSBERG, Daniel. *Papers on the War*. Simon and Schuster. Nova York. 1972.
- FIGLEY, Charles R. *The Politics of Readjustment: Vietnam Veterans Since the War*. By Wilbur J. Scott. New York: Aldine De Gruyter, 1993, 285 pages. Hardcover: \$47.95, softcover: \$23.95. "Journal of Traumatic Stress", Vol. 8, 1 (1995), p. 194-196.

- FIGLEY, Charles R. i LEVENTMAN, Seymour (Eds.). *Strangers at home. Vietnam veterans since the war*. Praeger. Nova York. 1980.
- FITZGERALD, Frances. *Fire in the lake. The Vietnamese and the Americans in Vietnam*. Little, Brown. Boston. 1972.
- GAIDUK, Ilya V. *The Soviet Union and the Vietnam War*. I. R. Dee. Chicago. 1996.
- GAMBONE, Michael D. *The New Praetorians. American Veterans, Society, and Service from Vietnam to the Forever War*. University of Massachusetts Press. Amherst. 2021.
- GERBER, David A. *Disabled Veterans and the Wounds of War*. Dins REMBIS, Michael A., KUDLICK, Catherine Jean i NIELSEN, Kim E. (Eds.) “The Oxford Handbook of Disability History”, p. 477-502. (Oxford University Press. Oxford. 2018).
- GROSS, Lawrence W. *Assisting American Indian Veterans of Iraq and Afghanistan Cope with Posttraumatic Stress Disorder. Lessons from Vietnam Veterans and the Writings of Jim Northrup*. “American Indian Quarterly”, Vol. 31, 3 (2007), p. 373-409.
- HAGOPIAN, Patrick. *The Vietnam War in American Memory. Veterans, Memorials, and the Politics of Healing*. University of Massachusetts Press. Amherst. 2009.
- HAMMER, Mark B. *Trauma and the Vietnam War Generation: Report of Findings from the National Vietnam Veterans Readjustment Study*. Edited by Richard A. Kulka Ph.D., William E. Schlenger, Ph.D., John A. Fairbank, Ph.D., Richard L Hough, Ph.D., B. Kathleen Jordan, Ph.D., Charles R. Marmar, M.D., Daniel S. Weiss, Ph.D., David A. Grady, Psy.D., New York Brunner/Mazel, Publishers, 1990, 322 pages, \$19.95. “Journal of Traumatic Stress”, Vol. 5, 2 (1992), p. 321-322.
- HAWLEY, Thomas M. *The Remains of War. Bodies, Politics, and the Search for American Soldiers Unaccounted For in Southeast Asia*. Duke University Press. Durham. 2005.
- HERRING, George C. *America's Longest War. The United States and Vietnam. 1950-1975*. John Wiley & Sons. Nova York. 1979.
- HIGGINS, Jason A. i KINDER, John M. (Eds.). *Service Denied. Marginalized Veterans in Modern American History*. University of Massachusetts Press. Amherst. 2022.
- HOWIE, Paula (Ed.). *Art Therapy with Military Population. History, Innovations, and Applications*. Routledge. Nova York-Londres. 2017.
- HUEBNER, Andrew J. *The Warrior Image. Soldiers in American Culture from the Second World War to the Vietnam Era*. University of North Carolina Press. Chapel Hill. 2008.
- JAGGER, Mike i RICHARDS, Keith (1969). *Gimme Shelter*. Dins “The Rolling Stones. Let It Bleed” (LP). Decca Records/London Recordings/ABKCO Records (ABKCO Music and Records [CD]. Nova York. 2019).

- JONES, Edgar. *Book Review. Penny Coleman (2006). Flashback, Posttraumatic Stress Disorder, Suicide, and the Lessons of War (Boston, MA: Beacon Press). Pp. Xiii + 223. \$11.99. ISBN 978-0-8070-5041-5.* "History of Psychiatry", Vol. 19, 3 (2008), p. 376-377.
- KAISER, David. *American Tragedy. Kennedy, Johnson, and the Origins of the Vietnam War.* Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge (EUA). 2000.
- KARNER, Tracy. *Fathers, Sons, and Vietnam. Masculinity and Betrayal in the Life Narratives of Vietnam Veterans with Post Traumatic Stress Disorder.* "American Studies", Vol. 37, 1 (1996), p. 63-94.
- KAZAN, Elia (Dir.). *Los visitantes [The Visitors].* United Artists. 1972. (Vellavision/Hollywood Classics [DVD]. Torrelodones. 2003).
- KIERAN, David. *Forever Vietnam. How a Divisive War Changed American Public Memory.* University of Massachusetts Press. Amherst. 2014.
- _____. *Signature Wounds. The Untold Story of the Military's Mental Health Crisis.* NYU Press. Nova York. 2019.
- KOLKO, Gabriel. *Anatomy of a War. Vietnam, the United States, and the Modern Historical Experience.* Pantheon Books. Nova York. 1985.
- KOTCHEFF, Ted (Dir.). *Acorralado [First Blood].* The Wallis Interactive, Carolco Pictures i Anabasis Investment. 1982. (Twentieth Century Fox Home Entertainment [DVD]. Madrid. 2012).
- KOVIC, Ron. *Born on the Fourth of July.* Pocket Books. Nova York. 1977 [1976].
- KULKA, Richard A. *Trauma and the Vietnam War generation. Report of findings from the National Vietnam veterans readjustment study.* Brunner/Mazel. Nova York. 1990.
- KREPINEVICH JR., Andrew F. *The Army and Vietnam.* Johns Hopkins University Press. Baltimore. 1986.
- LARGO ALONSO, María Teresa. *La guerra de VietNam.* Ediciones Akal. Tres Cantos. 2002.
- LEMBCKE, Jerry. *The Spitting Image. Myth, Memory, and the Legacy of Vietnam.* NYU Press. Nova York. 1998.
- _____. *The Cult of the Victim-Veteran. MAGA fantasies in lost-war America.* Routledge. Nova York-Londres. 2023.
- LEWY, Guenter. *America in Vietnam.* Oxford University Press. Nova York. 1978.
- LIFTON, Robert Jay. *Home from the War. The Vietnam Veterans, Neither Victims nor Executioners.* Simon and Schuster. Nova York. 1973.
- LIND, Michael. *Vietnam. The Necessary War. A Reinterpretation of America's Most Disastrous Military Conflict.* Free Press. Nova York. 1999.

- LOGEVALL, Fredrik. *Choosing War. The Lost Chance for Peace and the Escalation of War in Vietnam*. University of California Press. Berkeley. 1999.
- LUCKS, Daniel S. *Selma to Saigon. The Civil Rights Movement and the Vietnam War*. University Press of Kentucky. Lexington. 2014.
- LUMET, Sidney (Dir.). *Tarde de perros [Dog Day Afternoon]*. Artists Entertainment Complex. 1975. (Warner Home Video [DVD]. Madrid. 2006).
- MACPHERSON, Myra. *Long Time Passing. Vietnam and the Haunted Generation*. Doubleday and Company. Garden City. 1984.
- MASSINO, Jill. *Eastern Promises. Romanian Responses to the War in Vietnam*. Dins KALCZEWIAK, Mariusz i KOZLOWSKA, Magdalena (Eds.). “The World beyond the West. Perspectives from Eastern Europe”, p. 221-242. (Berghahn Books. Nova York-Oxford. 2022).
- MATSAKIS, Aphrodite. *Vietnam wives. Women and children surviving life with veterans suffering post traumatic stress disorder*. Woodbine House. Kensington. 1988.
- MCMASTER, H.R. *Dereliction of Duty. Lyndon Johnson, Robert McNamara, the Joint Chiefs of Staff, and the Lies That Led to Vietnam*. Harper Collins. Nova York. 1997.
- NAPOLI, Philip F., BRINSON, Thomas, KENNY, Neil i FUREY, Joan. *Oral History, Moral Injury, and Vietnam Veterans*. “The Oral History Review”, Vol. 46, 1 (2019), p. 71-103.
- O'BRIEN, Tim. *If I Die in a Combat Zone. Box Me Up and Ship Me Home*. Granada. Londres. 1973
- ORTIZ, Stephen R. *Veterans' Policies, Veterans' Politics. New Perspectives on Veterans in the Modern United States*. University Press of Florida. Gainesville. 2012.
- OTT, Janet. *Women Viet Nam Veterans*. Dins SONNENBERG, Stephen M., BLANK JR., Arthur S. i TALBOTT, John A. (Eds.). “The trauma of war. Stress and recovery in Viet Nam veterans”, p. 309-320. (American Psychiatric Press. Washington. 1985).
- PALA, Giaime. *El Vietnam hacia dentro. El trauma de la posguerra americana en el cine*. “Mientras Tanto”, 101 (2006), p. 83-98.
- PARKER, Christopher S. *Exploring the Effects of Combat Exposure on American Civic Life*. Dins ORTIZ, Stephen R. (Ed.). “Veterans' Policies, Veterans' Politics. New Perspectives on Veterans in the Modern United States”, p. 281-300. (University Press of Florida. Gainesville. 2012).
- PARSON, Erwin Randolph. *The Intercultural Setting. Encountering Black Viet Nam Veterans*. Dins SONNENBERG, Stephen M., BLANK JR., Arthur S. i TALBOTT, John A. (Eds.). “The trauma of war. Stress and recovery in Viet Nam veterans”, p. 359-388. (American Psychiatric Press. Washington. 1985).
- PIÑA, Gregorio. *Diagnosis and Treatment of Post-Traumatic Stress Disorder in Hispanic Viet Nam*

- Veterans*. Dins SONNENBERG, Stephen M., BLANK JR., Arthur S. i TALBOTT, John A. (Eds.). “The trauma of war. Stress and recovery in Viet Nam veterans”, p. 389-402. (American Psychiatric Press. Washington. 1985).
- PODHORETZ, Norman. *Why We Were in Vietnam*. Simon & Schuster. Nova York. 1982.
- PRICE, David H. i KNOX, Jo. *Women Vietnam Veterans With Posttraumatic Stress Disorder. Implications for Practice*. “Affilia”, Vol. 11, 1 (1996), p. 61-75.
- REMBIS, Michael A., KUDLICK, Catherine Jean i NIELSEN, Kim E (Eds.). *The Oxford Handbook of Disability History*. (Oxford University Press. Oxford. 2018).
- ROSALES, Steven. *Soldados Razos at War. Chicano Politics, Identity, and Masculinity in the U.S. Military from World War II to Vietnam*. University of Arizona Press. Tucson. 2017.
- RUSSELL SMITH, John. *Rap Groups and Group Therapy for Viet Nam Veterans*. Dins SONNENBERG, Stephen M., BLANK JR., Arthur S. i TALBOTT, John A. (Eds.). “The trauma of war. Stress and recovery in Viet Nam veterans”, p. 165-192. (American Psychiatric Press. Washington. 1985).
- SÁNCHEZ MENCHERO, Mauricio. *Las consecuencias de la guerra en las emociones y la salud mental. Una historia de la psicopatología y medicalización en los frentes bélicos de Occidente. 1914-1975*. “Revista de estudios sociales”, 62 (2017), p. 90-101.
- SCHLESINGER JR., Arthur. *The Bitter Heritage. Vietnam and American Democracy. 1941-1968*. Fawcett Premier. Nova York. 1967.
- SCHNAIER, Jenny Anne (1982). *Women Vietnam and their mental health adjustment. A study of their experiences and post-traumatic stress*. [Tesi doctoral no publicada] University of Maryland.
- SCHULZINGER, Robert D. *A Time for Peace. The Legacy of the Vietnam War*. Oxford University Press. Oxford. 2008.
- SCORSESE, Martin (Dir.). *Taxi Driver*. Bill/Phillips Productions i Italo/Judeo Productions. 1976. (Sony Pictures Home Entertainment [DVD]. Madrid. 2006).
- SCOTT, Wilbur J. *PTSD in DSM-III. A Case in the Politics of Diagnosis and Disease*. “Social Problems”, Vol. 37, 3 (1990), p. 294-310.
- _____ *The politics of readjustment. Vietnam Veterans Since the War*. Aldine De Gruyter. Nova York. 1993.
- SCURFIELD, Raymond Monsour. *A Vietnam Trilogy. Veterans and Post Traumatic Stress*. Algora. Nova York. 2004.
- _____ *A Vietnam Trilogy. Healing Journeys. Study Abroad with Vietnam Veterans*. Algora. Nova York. 2006.
- _____ *A Vietnam Trilogy. War Trauma. Lessons Unlearned, From Vietnam to Iraq*. Algora. Nova

- York. 2007.
- SHARP, Grant. *Strategy for Defeat. Vietnam in Retrospect*. Presidio Press. San Rafael. 1978.
- SHAY, Jonathan. *Casualties*. "Daedalus", Vol. 140, 3 (2011), p. 179-188.
- SMITH, Clark. *Oral History as "Therapy". Combatants' Accounts of the Vietnam War*. Dins FIGLEY, Charles R. i LEVENTMAN, Seymour (Eds.). "Strangers at home. Vietnam veterans since the war", p. 9-34. (Praeger. Nova York. 1980).
- SMITH, Ralph B. *An International History of the Vietnam War. Vol I*. St. Martin's Press. Nova York. 1983.
- SONNENBERG, Stephen M., BLANK JR., Arthur S. i TALBOTT, John A. (Eds.) *The trauma of war. Stress and recovery in Viet Nam veterans*. American Psychiatric Press. Washington. 1985.
- SORLEY, Lewis. *A Better War. The Unexamined Victories and Final Tragedy of America's Last Years in Vietnam*. Harcourt Brace. Nova York. 1999.
- STONE, Oliver (Dir.). *Nacido el cuatro de julio [Born on the Fourth of July]*. Ixtlan. 1989. (Universal Pictures [DVD]. Madrid. 2004).
- STUR, Heather Marie. *Red, White, Lavender, and Blue. LGBT Soldiers and Veterans and the Fight for Military Recognition*. Dins HIGGINS, Jason A. i KINDER, John M. (Eds.). "Service Denied. Marginalized Veterans in Modern American History", p. 104-120. (University of Massachusetts Press. Amherst. 2022).
- SUMMERS JR., Harry G.. *On Strategy. A Critical Analysis of the Vietnam War*. Presidio Press. Novato. 1982.
- THOMAS, Sabrina. *Scars of War. The Politics of Paternity and Responsibility for the Amerasians of Vietnam*. University of Nebraska Press. Lincoln. 2021.
- WEBER, Christina D. *Social memory and war narratives. Transmitted trauma among children of Vietnam War veterans*. Palgrave Macmillan. New York. 2015.
- WILLIAMS, Candis M. i WILLIAMS, Tom. *Family Therapy for Viet Nam Veterans*. Dins SONNENBERG, Stephen M., BLANK JR., Arthur S. i TALBOTT, John A. (Eds.). "The Trauma of War. Stress and Recovery in Viet Nam Veterans", p. 193-210. (American Psychiatric Press. Washington. 1985).
- WOOD, John A. (2011). *Veteran Narratives and the Collective Memory of the Vietnam War*. [Tesi doctoral] Temple University.
- ZHAI, Qiang. *China and the Vietnam Wars. 1950-1975*. University of North Carolina Press. Chapel Hill. 2000.